

Begrijpend luisteren

Het modellen van luisterstrategieën

Mark Weda
Rozenburg 24
8302 NL Emmeloord
m.weda@kpz.nl
Studentnummer: 950911001

Directeur OJS de Zevensprong: dhr. A. Swart
Begeleider op afstand: mevr. M. van Dorsser
Onderzoekscoördinator: mevr. M. van Dorsser
Bachelorthesisbegeleider: dhr. B. Bouwhuis

Academisch onderzoek
Bachelorthesis II
Katholieke Pabo Zwolle
6 juni 2016

Voorwoord

Op OJS de Zevensprong is er vanuit de Katholieke Pabo Zwolle een ontwerpgericht onderzoek uitgevoerd. Dit verslag is de rapportage van het onderzoeksproces. Een proces dat mij als startende leraar veel heeft gebracht. OJS de Zevensprong is een academische basisschool, dit betekent dat het onderzoek wordt uitgevoerd op bouw- of schoolniveau. Voor dit onderzoek is er gekozen voor de onderbouw. Het onderzoek heeft zich gefocust op het begrijpend luisteren gericht op het modellen van de luisterstrategieën in groep 1 en 2. Er zijn diverse mensen die dit onderzoek tot een succes hebben gemaakt en hen wil ik graag bedanken.

Ik wil de leraren van OJS de Zevensprong en met name de leraren uit de onderbouw die actief hebben deelgenomen aan het ontwerpgerichte onderzoek bedanken. Zij stonden open voor een nieuwe aanpak van het leesonderwijs in de onderbouw. Ook zijn ze altijd erg actief geweest met de uitvoering, de voorbereidingen en het deelnemen aan bijeenkomsten en het invullen van verschillende vragenlijsten. Zij hebben ervoor gezorgd dat ik de kans heb gekregen om een ontwerpgericht onderzoek te verrichten binnen de school.

Een speciaal woord van dank voor mijn onderzoekscoördinator, Mariëtte van Dorsser. Elke week maakte zij tijd om samen met mij het proces te doorlopen en te sparren over het onderzoek. Haar enthousiasme, steun en feedback hebben mij veel geholpen, dit zijn voor mij belangrijke momenten geweest, bedankt Mariëtte. Daarnaast wil ik Vera Metselaar bedanken voor haar tijd die zij heeft gestoken in gezamenlijke presentaties, haar kritische vragen en blik op het onderzoek. Vera stond altijd klaar om mee te denken over het proces, dit heb ik als erg fijn ervaren. Ik wil directeur Auke Swart en interim-directeur Henk van de Laar bedanken, zij zorgden ervoor dat het onderzoek tijdens de vergaderingen op de agenda stond, om zo het gehele team op de hoogte te houden van het onderzoeksproces.

Ook wil ik een woord van dank geven aan mijn thesisbegeleider Ben Bouwhuis. Hij maakte tijd om langs te komen of om gesprekken te voeren over het proces, de uitwerking en het ontwerp. Deze gesprekken en feedback hebben mij verder gebracht in dit onderzoek. Hierdoor ben ik professioneler te werk gegaan en heb ik bepaalde aspecten beter doordacht.

Het uitvoeren van een ontwerpgericht onderzoek heeft mij als leraar en onderzoeker veel gebracht. Het vergt verschillende vaardigheden zoals het nemen van de leiding en duidelijke communicatie, ik heb mij dan ook ontwikkeld op deze vaardigheden. Door het bestuderen van theorie, deze theorie te koppelen aan de praktijk en het vervolgens aan de hand van een ontwerp uit te voeren in de praktijk, ben ik mij gaan ontwikkelen als onderzoeker en leraar.

Mark Weda
Mei 2016

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	4
Nederlandse samenvatting	4
English summary	5
Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.1.1 OJS de Zevensprong	6
1.2 Beschrijving praktijkprobleem	6
1.3 Oriëntatie op het onderwerp	6
1.4 Relevantie en actualiteit	6
1.5 Onderzoeksdoel	7
1.6 Begripsverheldering	7
1.7 Hoofd- en deelvragen	8
1.8 Structuur thesis	8
Theoretisch kader	9
2.1 Inleiding literatuurstudie	9
2.1.1 Begrijpend luisteren	9
2.1.2 Het belang van begrijpend luisteren	9
2.2 Essentiële factoren van begrijpend luisteren	10
2.2.1 Interactief voorlezen	10
2.2.2 Begrijpen van een tekst	10
2.2.3 Strategieën bij het begrijpend luisteren	11
2.3 Leraarvaardigheden	12
2.3.1 Modellen	12
2.3.2 Leesbeleid	13
2.3.3 Tussendoelen	13
2.3.4 Activiteiten ter bevordering van het verhaalbegrip	14
2.4 Instructiemodel begrijpend luisteren	14
2.5 Begrijpend luisteren in het Jenaplanonderwijs	15
2.5.1 Begrijpend luisteren en wereldoriëntatie	15
2.6 Begrijpend luisteren en woordenschat	15
2.7 Van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen	16
2.8 Conclusie	17
Vooronderzoek	18
3.1 Methode van het vooronderzoek	18
3.1.1 Gestructureerd en minder gestructureerd	18
3.1.2 Gestructureerde vragenlijst leraren	18
3.1.3 Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen	18
3.1.4 Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren	18
3.1.5 Respondenten	19
3.2 Resultaten en analyse vooronderzoek	19
3.2.1 Gestructureerde vragenlijst leraren	19
3.2.2 Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren	20

3.2.3 Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen	22
3.3 Conclusie vooronderzoek	22
3.3.1 Kennis en vaardigheden	22
3.3.2 Attitude	23
3.3.3 Aanbod	23
3.3.4 Luisterstrategieën leerlingen	24
Onderzoek naar het ontwerp	25
4.1 Methode onderzoek naar het ontwerp	25
4.1.1 Ontwerpcriteria	25
4.1.2 Omschrijving van het ontwerp	25
4.1.3 Monitoren van het ontwerp	27
4.1.4 Meten van het ontwerp	28
4.2 Resultaten onderzoek naar het ontwerp	29
4.2.1 Resultaten monitoren van het ontwerp	29
4.2.2 Resultaten meten van het ontwerp	30
4.3 Conclusie onderzoek naar het ontwerp	32
Discussie	34
5.1 Vragen en discussiepunten	34
5.2 Aanbevelingen en suggesties voor vervolgonderzoek	35
Literatuurlijst	36
Bijlagen	39
Bijlage A: Evaluatie onderzoeksproces	40
Bijlage B: Poster	41
Bijlage C: Verklaring inzake oorspronkelijkheid en gedragscode onderzoek	42
Bijlage D: Verklaring uitvoeren ontwerp	43
Bijlage E: Gestructureerde vragenlijst leraren	44
Bijlage F: Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen	46
Bijlage G: Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren	48
Bijlage H: Analyse gestructureerde vragenlijst leraren	50
Bijlage I: Analyse mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren	52
Bijlage J: Analyse mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen	54
Bijlage K: Presentatie 27 januari 2016	55
Bijlage L: Kwaliteitskaart (ontwerp)	58
Bijlage M: Lesvoorbereidingsformulier (ontwerp)	60
Bijlage N: Handreiking (ontwerp)	62
Bijlage O: Testen van het ontwerp	74
Bijlage P: Tussenevaluatie	75
Bijlage Q: Observatieformulier leraren onderbouw	76
Bijlage R: Registratieformulier begrijpend luisteren	77
Bijlage S: Eindmeting	80
Bijlage T: Evaluatieformulier leraren onderbouw	82
Bijlage U: Analyse testen van het ontwerp	83
Bijlage V: Analyse tussenevaluatie	84
Bijlage W: Analyse observaties	85
Bijlage X: Analyse registratieformulieren	88
Bijlage Y: Analyse eindmeting	89
Bijlage Z: Analyse evalueren op het ontwerp	91

Samenvatting

Nederlandse samenvatting

Onderwerp: begrijpend luisteren, modellen van luisterstrategieën – *onderzoeksgroep:* leraren groep 1 en 2 – *ontwerp:* leraren bereiden lessen voor met voorbereidingsformulier, kwaliteitskaart en handreiking – *methode:* observaties, evaluaties, feedbackmomenten, kennisoverdracht, vragenlijsten en interview leraren, interview leerlingen – *conclusie:* leraren competent in modellen van luisterstrategieën, leraren maken modellen zichtbaar, meer oefenen overschakeling modellen naar interactief voorlezen.

De Zevensprong heeft al een aantal jaar de ambitie om tot betere resultaten op het gebied van begrijpend lezen te komen. Na enkele jaren onderzoek met begrijpend lezen als vraagstuk, zijn de resultaten nog niet verbeterd. Bouwhuis (2004) en Vernooy (1997) stellen dat het verbeteren van het begrijpend leesonderwijs begint in de onderbouw. Daarom is er gekozen om een ontwerpgericht onderzoek uit te voeren gericht op het begrijpend luisteren.

De onderzoeksvraag luidt: Hoe kunnen stamgroepsleiders in de onderbouw van een Jenaplanschool het toepassen van luisterstrategieën door leerlingen begeleiden? Luisterstrategieën, kennis, vaardigheden, attitude, didactiek, Jenaplan en werkvormen waren belangrijke begrippen in de deelvragen.

Uit de literatuurstudie blijkt dat het van belang is dat leerlingen luisterstrategieën verwerven om goed te kunnen luisteren naar wat voorgelezen wordt. Een luisterstrategie is een hulpmiddel om iets in een tekst beter te begrijpen. Hierbij is het belangrijk dat de leraar hardop denkend voorleest, dit wordt ook wel modellen genoemd. Het uiteindelijke doel is dat kinderen de strategieën zelfstandig en gecombineerd toepassen. Bij het begrijpend luisteren is een vast instructiemodel van belang. De les wordt opgedeeld in drie fasen, de voorfase, tijdfase en nafase. Tijdens de nafase zijn er veel activiteiten en werkvormen die een leraar kan inzetten. De beschreven didactische structuur die uit de punten van hierboven blijkt sluit nauw aan bij het Jenaplanonderwijs (Bouwman, van de Mortel, Maas, & de Wit, 2015; Broekhof, 2015; Filipiak, 2006; Vernooy, 1997). Uit het vooronderzoek blijkt dat de leraren soms tot nooit luisterstrategieën inzetten en dat zij niet modellen. De leraren geven in de vragenlijsten en het interview aan behoefte te hebben aan handvatten om het zelfstandig toepassen van de luisterstrategieën door leerlingen te begeleiden. Leerlingen met een hogere Cito taal score, zetten vaker luisterstrategieën in dan leerlingen met een lagere Cito taal score op de Zevensprong.

Voor het ontwerp is er een voorbereidingsformulier, kwaliteitskaart en een handreiking ontwikkeld. Het modellen van de luisterstrategieën stond hierbij centraal. Het ontwerp is gedurende zes weken uitgevoerd in de onderbouw. Onder de methode van het onderzoek naar het ontwerp vielen observaties, evaluaties, feedbackmomenten, een kennisoverdracht en vragenlijsten. Uit de resultaten van het onderzoek naar het ontwerp blijkt dat de kennis en vaardigheden van de leraren zijn ontwikkeld. Met name de leraarvaardigheid modellen. De eindmeting laat een positieve verandering zien, alle leraren modellen de luisterstrategieën. De leraren hebben aangegeven dat zij nu weten hoe ze het zelfstandig toepassen van luisterstrategieën door leerlingen kunnen begeleiden. De leraren geven aan het lastig te vinden om van het modellen over te schakelen naar interactief voorlezen, deze overschakeling is volgens Bouwman et al. (2015) van belang. Het is waardevol dat de leraren hier aan blijven werken, de lessen begrijpend luisteren worden zo nog betekenisvoller. De toekomst moet uitwijzen of het ontwerp daadwerkelijk bijdraagt aan een verbetering van de resultaten.

English summary

Subject: comprehensive listening, modeling listening strategies – *target group:* kindergarten teachers – *design:* teachers prepare lessons with help from an instructional model, quality card and guide – *method:* transfer of knowledge, observations, evaluations, moments of feedback, questionnaires and interview teachers, interview pupils – *conclusion:* teachers competent in modeling listening strategies, teachers make modeling visible, more practise needed when switching from modeling to interactive reading.

For several years the Zevensprong has had the ambition to increase the results of comprehensive reading. After several years of research with comprehensive reading as the main problem, the results did not improve. Bouwhuis (2004) and Vernooy (1997) state the improvement of comprehensive reading begins in the lower classes of primary school. Therefore, the design focused research is aimed on comprehensive listening.

The research question is: How can kindergarten teachers on a Jenaplanschool guide pupils to help them apply listening strategies? Listening strategies, knowledge, skills, attitude, didactics, Jenaplan and different teaching methods will be dealt with in detail in the sub-questions.

Based on the literature study, it is of great importance that pupils obtain listening strategies in order to listen correctly to what is read aloud. A listening strategy is a tool to improve the understanding of specific things in a text. Taking this into account it is important that the teacher is thinking out loud, this is also referred to as modeling. The ultimate goal is that pupils are able to apply the listening strategies combined and independently. It is important that teachers use a permanent instruction model for comprehensive listening. The lesson has been divided in three phases: the pre, during and post phase. During the post phase the teacher is able to deploy several teaching methods. The above described didactic structure shows an overall connection with Jenaplaneducation (Bouwman et al., 2015; Broekhof, 2015; Filipiak, 2006; Vernooy, 1997). The preliminary research shows that the teachers barely or never use listening strategies when they read aloud and that they are not modeling the strategies. In the questionnaires the teachers indicate that they need suggestions in how to guide pupils to apply listening strategies. Pupils at the Zevensprong with a higher Cito language score, are often more able to apply listening strategies than pupils with a lower Cito language score at the Zevensprong.

The design consists of an instructional model, quality card and guide. The modeling of the listening strategies is the focus of this design. The design was conducted in kindergarten for six weeks. The method of research on the design contained a transfer of knowledge, observations, evaluations, moments of feedback, questionnaires and interviews with teachers and pupils. The results of the research on the design show that the knowledge and skills of the teachers have increased in general and in particular the teacher skill modeling. The final measurement shows a positive change, all teachers are modeling the listening strategies. The teachers indicated that they now know how to guide pupils to apply listening strategies. Teachers often find it difficult to switch between modeling and interactive reading, this is important according to Bouwman et al. (2015). It is valuable that the teachers will work on this in the future, by doing so the lessons comprehensive listening will become more meaningful. The future will show if the design effectively contributes to the results of comprehensive reading.

Inleiding

1.1 Aanleiding

De Zevensprong heeft al een aantal jaar de ambitie om tot betere resultaten op het gebied van begrijpend lezen te komen. De afgelopen vier jaar is er onderzoek gedaan naar het begrijpend en technisch lezen in de boven- en middenbouw gericht op specifieke leraarvaardigheden.

Woordenschat heeft een belangrijke rol gespeeld in het onderzoek van vorig jaar. Hier lag de focus op de leraarvaardigheden ten aanzien van het didactisch handelen en instructiegedrag betreffend het woordenschatonderwijs. De viertakt van Verhallen (1994) werd als methodiek ingezet, waarbij de focus lag op het semantiseren en het consolideren. Dit jaar zal het onderzoek zich richten op het begrijpend luisteren in de onderbouw. Bouwhuis (2004) en Vernooy (1997) stellen dat het verbeteren van het begrijpend leesonderwijs begint in de onderbouw.

1.1.1 OJS de Zevensprong

Basisschool de Zevensprong, de school waar het onderzoek plaatsvindt, is een openbare Jenaplanschool gelegen in een rustige buurt van Emmeloord. In de school wordt gestreefd naar een gemeenschap, waarin geleefd en geleerd wordt. De school vindt het belangrijk dat kinderen met plezier naar school gaan, ze optimaal inhoud en vaardigheden leren en dat ze samen werken en bouwen aan het schoolleven. Op dit moment telt de school bijna 300 leerlingen verdeeld over twaalf stamgroepen. Er zijn vier kleutergroepen die samen de onderbouw vormen. De middenbouw bestaat uit vier klassen en hetzelfde geldt voor de bovenbouw. Dit alles in combinatiegroepen 1/2, 3/4/5 en 6/7/8. Het team bestaat uit ruim 20 leraren, daarnaast zijn er jaarlijks stagiaires aanwezig in de school. De Zevensprong is graag in ontwikkeling en dat is de afgelopen jaren terug te zien in het verbeteren van het coöperatief leren en het verbeteren van het Jenaplanconcept.

1.2 Beschrijving praktijkprobleem

Bouwhuis (2004) stelt dat kinderen die goed kunnen begrijpend luisteren daarvan veel steun ondervinden bij het technisch en begrijpend (leren) lezen. Het kan de prestaties van het begrijpend lezen in de bovenbouw verbeteren, wat belangrijk is om successen te boeken in de verdere schoolcarrière van het kind. Daarnaast heeft goed kunnen begrijpend luisteren grote invloed op zowel de algemene ontwikkeling van het kind als bijvoorbeeld op het leren lezen en de woordenschatontwikkeling (Ploeg-Feenstra, n.d.; Vernooy, 1997). Op dit moment is het onduidelijk welke kennis, inzicht en interventies er nodig zijn om inhoud te geven aan het onderwijs in begrijpend luisteren in de onderbouw. De gewenste verbetering is dat de leraren handvatten krijgen aangereikt waarmee ze het toepassen van luisterstrategieën door de leerlingen kunnen begeleiden. Daarnaast krijgen de leraren handvatten aangereikt om vorm te kunnen geven aan het onderwijs in begrijpend luisteren.

1.3 Oriëntatie op het onderwerp

Begrijpend luisteren is het begrijpen van mondelinge informatie. Door doelgericht te luisteren, verbreden kinderen hun kennis van de wereld en leren zij nieuwe woorden. Elke keer dat een boek wordt voorgelezen, krijgen kinderen meer inzicht in de verhaalstructuur, de verbanden, het probleem en de gebeurtenissen in een verhaal of tekst. De strategieën die bij het begrijpend luisteren relevant zijn, komen terug bij het begrijpend lezen (Ahlers, 2007; Bouwman et al., 2015; van Elsäcker, van der Beek, Hillen, & Peters, 2012; Förrer & van de Mortel, 2013).

1.4 Relevantie en actualiteit

De ambitie van de Zevensprong is om betere resultaten te behalen op het gebied van begrijpend lezen. De afgelopen jaren is er daarom actief onderzoek gedaan naar begrijpend lezen en

woordenschat in de midden- en bovenbouw. Daarnaast is woordenschat ook al eens aangepakt in de onderbouw. Begrijpend luisteren past binnen de ambitie van de school omdat dit de resultaten van het begrijpend lezen verhoogt. Hierbij kan de ontwikkeling van het woordenschatonderwijs (onderzoek 2014-2015) geborgd worden.

1.5 Onderzoeksdoel

Het onderzoek heeft als doel om kennis en inzicht te krijgen in welke ondersteuning de leraren nodig hebben om inhoud te geven aan het onderwijs in begrijpend luisteren.

Door middel van het onderzoek zal worden gekeken welke handvatten de leraren kunnen ondersteunen bij het begeleiden van het toepassen van de luisterstrategieën door de leerlingen. Het onderzoek zal plaatsvinden in de onderbouw, de groepen 1 en 2.

1.6 Begripsverheldering

Tabel 1

Begripsverheldering

Begrijpend luisteren	Het toekennen van betekenis aan gesproken taal. Een actief denkproces waarbij voorkennis, woordenschat en luisterstrategieën van belang zijn. Het bestaat uit: het stimuleren van het denken, woorden onderwijzen en het uitdiepen van nieuwe kennis (Bouwman et al., 2015).
Luisterstrategieën	Luisterstrategieën zorgen voor denkstappen bij de leerlingen die zij nodig hebben tijdens het begrijpend luisteren. Deze strategieën worden door de leraar aangereikt. Ze komen overeen met de strategieën die ook worden ingezet bij het begrijpend lezen (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013).
Interactief voorlezen	Tijdens het voorlezen duidelijke momenten aangeven waar een beroep wordt gedaan op de inbreng van de kinderen en het nadenken over de tekst (Bouwman et al., 2015; Walta, 2004).
Modellen	Tijdens het voorlezen hardop vertellen hoe er betekenis wordt verleend aan de tekst. Dit gewenste denkproces wordt hardop gedemonstreerd door de leraar (CEDgroep, n.d.).
Hardop denkend voorlezen	De leraar stopt op verschillende momenten met lezen en doet hardop denkend voor welke strategie hij gebruikt om de tekst te begrijpen (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013).
Handelingsrepertoire	De kennis, vaardigheden en attitude van de leraar.
Instructiemodel begrijpend luisteren	De les begrijpend luisteren wordt opgedeeld in drie fasen. De leraar doorloopt samen met de leerlingen de voorfase, de tijdensfase en de nafase (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013).

1.7 Hoofd- en deelvragen

Naar aanleiding van de probleemstelling is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Onderzoeksvraag

Hoe kunnen stamgroepsleiders in de onderbouw van een Jenaplanschool het toepassen van luisterstrategieën door leerlingen begeleiden?

Om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag zijn de volgende deelvragen gesteld:

Deelvragen:

Generieke kennis:

1. Wat wordt in het kader van begrijpend luisteren onder luisterstrategieën verstaan?
2. Welke kennis en vaardigheden hebben leraren nodig om vorm te geven aan onderwijs in begrijpend luisteren?
3. Wat zegt de theorie over de didactiek van begrijpend luisteren binnen het Jenaplan?
4. Welke werkvormen en materialen kunnen er worden ingezet voor begrijpend luisteren?

Contextkennis:

5. Wat is de huidige stand van zaken omtrent begrijpend luisteren wat betreft:
 - Het handelingsrepertoire (kennis, vaardigheden, attitude) van de leraren
 - Het aanbod (hoe vaak en op welke wijze)
6. Welke luisterstrategieën worden door de leerlingen in de onderbouw al zelfstandig ingezet?

Ontwerpkennis:

7. In hoeverre voldoet het ontwerp in de onderbouw in de praktijk?

1.8 Structuur thesis

Om antwoord te krijgen op bovenstaande vragen zal er in hoofdstuk 2 een theoretisch kader te vinden zijn en zal er in hoofdstuk 3 ingegaan worden op het vooronderzoek. Aan de hand van de verzamelde gegevens uit de theorie en de praktijk zal er een ontwerp worden gemaakt. Dit ontwerp is terug te vinden in hoofdstuk 4. Tevens wordt er in hoofdstuk 4 antwoord gegeven op de hoofdvraag. Tot slot, in hoofdstuk 5, zal de discussie centraal staan waarin discussiepunten, vragen, aanbevelingen voor de praktijk en suggesties voor vervolgonderzoek worden gedaan.

Theoretisch kader

2.1 Inleiding literatuurstudie

Een literatuurstudie is van belang om antwoord te kunnen geven op de deelvragen. In dit theoretisch kader worden de deelvragen met betrekking tot de generieke kennis beantwoord. Het theoretisch kader is als volgt opgebouwd:

Paragraaf 2.2 gaat over de essentiële factoren binnen begrijpend luisteren.

Paragraaf 2.3 behandelt de leraarvaardigheden.

Paragraaf 2.4 gaat over het instructiemodel voor begrijpend luisteren.

Paragraaf 2.5 gaat over begrijpend luisteren binnen het Jenaplanonderwijs.

Paragraaf 2.6 gaat over woordenschatonderwijs binnen het begrijpend luisteren.

Paragraaf 2.7 gaat over de overgang van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen.

Het theoretisch kader wordt afgesloten met een conclusie.

2.1.1 Begrijpend luisteren

Begrijpend luisteren is het begrijpen van mondelinge informatie (Ahlers, 2007). Het is een doelgerichte activiteit, maar het is ook een middel: als voorlezer wil je met het lezen van de tekst bepaalde doelstellingen bereiken (Bouwman et al., 2015). Vernooy (1997) stelt dat het van belang is om in de onderbouw vooral veel aandacht te besteden aan de actieve dimensie van de luisterontwikkeling van het kind, namelijk het begrijpend luisteren. Onder begrijpend luisteren bij kleuters verstaan we het luisteren naar een voorgelezen verhaal of andere tekst. Begrijpend luisteren, doet net als begrijpend lezen, een integraal beroep op een aantal essentiële taal- en denkvaardigheden (Broekhof, 2015; Vernooy, 1997).

2.1.2 Het belang van begrijpend luisteren

In de praktijk van de basisschool krijgt het begrijpend luisteren dikwijls onvoldoende systematische aandacht, terwijl goed kunnen begrijpend luisteren van grote invloed is op zowel de algemene ontwikkeling van het kind als bijvoorbeeld op het leren lezen en de woordenschatontwikkeling (Ploeg-Feenstra, n.d.; Vernooy, 1997). Die ontwikkeling van het begrijpend luisteren begint al voordat het kind kan praten. De luistervaardigheid is namelijk de eerste taalvaardigheid die kinderen zich eigen maken. In de praktijk wordt luisteren nogal eens identiek aan goed kunnen horen gezien, maar dit is een onjuiste opvatting. Goed leren horen is een natuurlijk ontwikkelingsproces, luistervaardigheid daarentegen moet als aangeleerd denkproces worden gezien, stelt Vernooy (1997).

Begrijpend luisteren is de basis voor zowel begrijpend lezen als technisch lezen. We zouden begrijpend luisteren een soort van pre-teaching kunnen noemen voor het begrijpend lezen. Het niveau van het begrijpend luisteren van kinderen, bepaalt uiteindelijk het maximaal haalbare niveau van het begrijpend lezen. Met begrip luisteren helpt leerlingen om betekenis te verlenen aan de tekst. Ze verbinden nieuwe informatie aan aanwezige kennis, zo breiden ze hun kennis uit. Ze leren door het actief luisteren nieuwe woorden en betekenisnuances kennen (Biemiller, 2003; Bouwhuis, 2004; Rivers, 2011).

Vaak kiezen leraren voor verhalende teksten, waarbij zij gebruik maken van de illustraties bij de tekst. Hierdoor maken de kinderen kennis met de formele taal die in teksten wordt gebruikt en zo oefenen kinderen het begrijpend luisteren. Het is daarnaast erg belangrijk dat kinderen ook kennis maken met verschillende vormen van formeel schriftelijk taalgebruik, zoals informatieve, actuele en andere soorten teksten (Förre & van de Mortel, 2013).

2.2 Essentiële factoren van begrijpend luisteren

Door een sterk accent te leggen op het begrijpend luisteren binnen het domein mondelinge taalvaardigheid, draagt dit in groep 1 en 2 bij tot het voorkomen van taal/leesproblemen, maar ook van andere leerproblemen. Begrijpend luisteren beïnvloedt met name in positieve zin:

- het totale schoolfunctioneren van kinderen;
- het leren lezen in groep 3;
- het latere begrijpend lezen en de daarmee verbonden woordenschatontwikkeling.

Om genoemde redenen moet in de kleutergroepen, maar ook in groep 3 en 4, de ontwikkeling van het begrijpend luisteren in de taal/leeslijn van de basisschool een belangrijke plaats innemen. In groep 1 en 2 zal de ontwikkeling van begrijpend luisteren nauw verbonden zijn met activiteiten op het gebied van de ontluikende geletterdheid (Vernooy, 1997). Met name voorlezen is een belangrijk 'middel' om het begrijpend luisteren bij kinderen te stimuleren. Vanuit de stimulering van het begrijpend luisteren zouden er elke dag boekjes of verhalen (kinderliteratuur) aan de kinderen moeten worden voorgelezen. Dit is een belangrijke weg om de kennis en ervaringen van kinderen uit te breiden (Vernooy, 1997).

Kennis van de wereld speelt een belangrijke rol bij het begrijpen van teksten. Informatieve boeken bieden een goede aanvulling op de kennis van de wereld die de kinderen opdoen via prentenboeken. De taal in informatieve boeken is meestal wat zakelijker en zelfs wat abstracter, met schooltaalwoorden die in de hogere groepen goed van pas zullen komen (Broekhof, 2015).

Een onderzoek van Chall, Baldwin, en Jacobs (1990) laat zien, dat kinderen in het algemeen rond hun zesde jaar 1000 woorden begrijpen, terwijl ze er op die leeftijd maar enkele kunnen lezen. Eind groep 3 begrijpt het kind ongeveer 4000 woorden, maar kan het er slechts ± 600 lezen. Om deze resultaten te bereiken zijn er verschillende factoren (interactief voorlezen, begrip van de tekst en luisterstrategieën) van essentieel belang.

2.2.1 Interactief voorlezen

Interactief voorlezen is het presenteren van een prentenboek waarbij duidelijke momenten zijn waar beroep wordt gedaan op de inbreng van kinderen en het nadenken over de tekst.

Dat kan door ruimte te geven aan de kinderen om zelf woorden te benoemen, te vertellen wat er gebeurt of kan gaan gebeuren, samen te vatten, een vergelijking te maken met de eigen situatie en een mening te geven (Bouwman et al., 2015; Walta, 2004).

Ahlers (2007) beschrijft verschillende doelen met betrekking tot het interactief voorlezen:

- Kinderen leren begrijpend luisteren en ontwikkelen verhaalbegrip.
- Aan de hand van de boekomslag de inhoud van het boek voorspellen.
- Leren dat je vragen over een boek kunt stellen; leren dat deze vragen je kunnen helpen om goed naar het verhaal te luisteren en te letten op illustraties.
- Een voorgelezen verhaal navertellen zonder gebruik te maken van illustraties.

Door teksten voor te lezen, te praten over teksten en door de inhoud van teksten na te laten vertellen en te laten verwerken, beginnen kinderen te ontdekken dat deze voorspelbare elementen bevatten, zoals karakters, situaties, problemen en het oplossen van problemen. Verder ontdekken kinderen dat de volgorde in een verhaal niet iets toevalligs is, maar met het tijdsverloop van het verhaal te maken heeft. Deze kennis helpt de kinderen later met begrijpend lezen (Vernooy, 1997).

2.2.2 Begrijpen van een tekst

Van Elsäcker et al. (2012) stellen dat het meerdere malen voorlezen van een prentenboek een belangrijk uitgangspunt is bij begrijpend luisteren. Jonge kinderen assimileren verhalen stukje voor stukje. Elke keer dat het boek wordt voorgelezen, krijgen kinderen meer inzicht in de verhaalstructuur, de verbanden, het probleem en de gebeurtenissen (van Elsäcker et al., 2012). Een

boek moet dus meerdere malen voorgelezen worden, wil een kind een boek goed begrijpen. In de schoolpraktijk gebeurt dat echter meestal niet. Er zijn enkele zwaarwegende argumenten aan te geven waarom herhaald voorlezen regelmatig zou moeten plaatsvinden (Vernooy, 1997):

1. Jonge kinderen assimileren verhalen stukje voor stukje;
2. Kinderen vragen dikwijls om herhaald voorlezen van hun favoriete boek, juist omdat ze weten wat er gaat komen;
3. Er vindt uitbreiding van de woordenschat plaats;
4. Kinderen gaan andere vragen stellen, de reacties nemen toe en de kinderen krijgen meer inzicht in de inhoud van de tekst;
5. Als het verhaal bekend is, kan de kind de focus leggen op moeilijke woorden, verbanden tussen gebeurtenissen en formele kenmerken van teksten.

2.2.3 Strategieën bij het begrijpend luisteren

Het is van belang dat kinderen strategieën verwerven om goed te luisteren naar wat voorgelezen wordt. Een luisterstrategie is een hulpmiddel om iets in een tekst beter te begrijpen. Een luisterstrategie is dus geen leesdoel (Filipiak, 2006). Het gaat eigenlijk om het sturen van het luisterproces. Naast het voorlezen en interactief voorlezen is het ook van belang dat de leraar hardop denkend voorleest, zie het verschil in tabel 2. Dit betekent dat de leraar soms stopt met lezen en hardop denkend voordoet welke strategie hij gebruikt om de tekst te begrijpen. Het uiteindelijke doel is dat kinderen de strategieën zelfstandig, automatisch, vlot en gecombineerd toepassen, waardoor ze verschillende soorten teksten beter begrijpen (Bouwman et al., 2015; Filipiak, 2006; Förer & van de Mortel, 2013).

Tabel 2

Verskil hardop denkend voorlezen (modelen) en interactief voorlezen (Bouwman et al., 2015)

Interactief voorlezen	Een leraar die interactief voorleest, leest de passage voor en stimuleert vervolgens de inbreng van kinderen, bijvoorbeeld door een vraag te stellen: ‘Van wie denken jullie dat de eieren zijn?’
Hardop denkend voorlezen (Modelen)	Een leraar die hardop denkend voorleest, leest deze passage voor en gaat hardop denken: ‘Ik vraag me ook af van wie die eieren kunnen zijn. Kippen leggen eieren, maar die leven niet bij het water. Ik denk dat de eieren van een moedereend zijn, eenden houden van water. Maar de moedereend zit niet op haar nest. Ze heeft haar eieren alleen gelaten.’

De luisterstrategieën zijn geen doel op zich. Het doel van de les heeft namelijk vaak te maken met het begrijpen van de tekst. Toch is het een uiteindelijk doel dat de leerlingen zo snel mogelijk zelf strategieën flexibel kunnen inzetten (Harvey & Goudvis, 2007). Het is belangrijk dat de kinderen in de onderbouw al kennis maken met de strategieën. Veel van deze strategieën komen namelijk overeen met de strategieën in de midden- en bovenbouw. De luisterstrategieën:

- Het luisterdoel bepalen: wat wil ik weten?
- De voorkennis ophalen bij de leerlingen: wat weet ik er al van?
- Voorspellingen doen: waar zal de tekst over gaan?

- Verbanden leggen: wie-wat-waarom-vragen.
- Visualiseren: wat zie ik (in mijn gedachten)?
- Samen samenvatten: kan ik kort vertellen waar de tekst over gaat?
- Kinderen laten reflecteren op de tekst: wat vind ik van de tekst? Weet ik nu wat ik wilde weten?

(Bouwman et al., 2015; Filipiak, 2006; Förrer & van de Mortel, 2013).

Het is van belang dat je als leraar de strategieën hardop denkend voordoet. Dit is voor, tijdens en na het lezen. Daarnaast is het belangrijk om deze strategieën te gebruiken bij verhalende teksten, maar ook informatieve boeken zijn hierbij geen uitzondering. Deze boeken dragen ook bij aan de andere pijler van het lezen met begrip: de ontwikkeling van achtergrondkennis en woordenschat (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013).

2.3 Leraarvaardigheden

2.3.1 Modelen

Modeling is hét middel om het tekstbegrip van leerlingen te bevorderen. Het is hardop denkend voorlezen door de volwassene die hardop vertelt op welke wijze zij betekenis verleent aan de tekst door het denken over de tekst te demonstreren. Door modellen leren leerlingen hoe ze nieuwe ideeën en informatie uit de tekst kunnen halen en leren ze hoe ze deze nieuwe informatie kunnen verbinden aan hun eigen kennis- en ervaringswereld. De verantwoordelijkheid van het modellen ligt bij de leraar. Door hardop te denken laat zij zien hoe zij als goede lezer achtergrondkennis en strategieën gebruikt (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013; Gijsel, Snoeijer, & Geerdink, 2015; Handy & Stein, 2010; van de Mortel & Ballering, 2014).

Förrer en van de Mortel (2013) stellen: “De kern is dat een leraar moet weten wanneer zij in staat is om de hardop-denken-stem in te zetten.” (p. 62). Förrer en van de Mortel (2013) geven een beknopte samenvatting van de aandachtspunten waar een leraar mee te maken krijgt tijdens het modellen:

- Om goed te kunnen modellen moet de leraar de tekst voorbereiden. Dit betekent dat de leraar weet bij welke begrippen, tekstdelen en ideeën in de tekst zij iets hardop denkend zal doen.
- De leraar maakt het lesdoel expliciet en doet het voor.
- De grootste valkuil is dat de leraar, in plaats van te modellen, inhoudelijke vragen gaat stellen, hierover uitweidt en hierdoor het oorspronkelijke onderwerp uit het oog verliest.
- Het is niet de bedoeling dat de leraar helemaal geen vragen meer stelt.
- Een andere valkuil is dat de leraar zelf zoveel extra informatie geeft over het onderwerp van de tekst, dat dit het lezen van de tekst haast overbodig maakt.
- Leraren moeten het hardop denkend voordoen veel oefenen.

Om tot goed modellen te komen beschrijft Bouwman (2010) een aantal belangrijke handelingen:

- Verplaats je in het denkproces van de leerlingen;
- Maak kleine stappen;
- Denk vanuit de ik-vorm;
- Houd het kort;
- Maak zichtbaar dat je modelt;
- Modellen is niet het vragen stellen en uitleggen van de tekst.

Bij modellen treedt geen interactie op, de leraar doet iets voor. Modellen helpt kinderen verbanden te zien die ze zelf niet zien, het laat kinderen ervaren dat je een probleem kunt oplossen in de tekst. Het is belangrijk dat het gewone voorlezen, het modellen én het interactief voorlezen alle drie gebruikt worden. Om het verschil weer te geven tussen voorlezen, interactief voorlezen en modellen een voorbeeld uit ‘Klein mannetje’ geschreven door Max Velthuis (CEDgroep, n.d.):

Voorlezen: ‘Klein-Mannetje zette het op een lopen.’

Interactief voorlezen: ‘Klein-Mannetje zette het op een lopen.’ Waarom rende hij zo hard weg denk jij?

Modelen: ‘Klein-Mannetje zette het op een lopen.’ Wat zou dat betekenen? Oh wacht, hier zie ik het op het plaatje, zie je dat? Hij rent heel hard weg. Dus: ‘hij zette het op een lopen’ betekent: ‘hij rende hard weg’.

Veel gebruikte zinnen bij modeling zijn dan ook: ‘Ik stel me voor dat..’, ‘De titel doet me denken aan...’, ‘Misschien moet ik nog even doorlezen..’ en ‘Klopt dit wel, want...’ (Sikken, 2014).

2.3.2 Leesbeleid

Lezen met begrip is de sleutel tot schoolsucces. We kunnen stellen dat zelfstandig lezen met begrip het einddoel is van het leesonderwijs op de basisschool. De ontwikkeling van lezen met begrip begint in groep 1 (begrijpend luisteren) en loopt door tot groep 8. Scholen die hun onderwijs zo inrichten dat leerlingen als zelfstandige lezers de basisschool verlaten, leveren een niet te onderschatten bijdrage aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen, maar ook aan de maatschappij. De ontwikkeling van lezen met begrip wordt bereikt door maatregelen als meer leestijd en het toepassen van het directe instructiemodel (van de Mortel & Förer, 2013).

Aandachtspunten voor beleid voor het leren luisteren/lezen met begrip zijn:

- Het team heeft de doelen voor mondelinge communicatie en het luisteren en lezen met begrip geformuleerd, zowel op leerlingniveau, leraarniveau en schoolniveau.
- In alle groepen wordt aandacht besteed aan leesbegrip aan de hand van (voor)gelezen teksten, fictie en non-fictie en verschillende tekstgenres.
- Er wordt in alle groepen voldoende tijd besteed aan luisteren en lezen met begrip.
- In alle groepen besteden leraren doelgericht aandacht aan de ontwikkeling van kennis en woordenschat, gekoppeld aan het luisteren naar en het lezen van teksten.
- Het team heeft afgesproken welke strategieën leerlingen moeten leren. In alle groepen wordt gewerkt met dezelfde leesstrategieën.
- Het team analyseert en bespreekt regelmatig de resultaten van formatieve en summatieve evaluaties van begrijpend luisteren/lezen. Zij analyseert deze op groeps-, bouw- en schoolniveau. Zo nodig worden maatregelen genomen om de resultaten te verbeteren.
- Het team hanteert een ‘totaal-toetskalender’. Dat is een kalender waarin alle middelen zijn opgenomen om de leesvaardigheid te monitoren.
- Het team heeft beleid geformuleerd om ouders te informeren over het belang van het luisteren/lezen met begrip en over de rol die kennis en woordenschat hierbij spelen (pp. 141-142).

Scholen in het primair onderwijs hebben de wettelijke opdracht ervoor te zorgen dat het onderwijs wordt afgestemd op de ontwikkeling van leerlingen. Om die reden zijn de referentieniveaus verdeeld in twee kwaliteiten: een fundamentele kwaliteit (F) en een streefkwaliteit (S). Op de basisschool hebben we te maken met referentieniveau 1F en niveau 2F/1S. Aan het eind van de basisschool haalt 75% van de leerlingen 1F en 50% haalt 1S. Om dit te bereiken zijn er tussendoelen ontwikkeld. Om als leraar aan deze tussendoelen te werken is het belangrijk voor elke les een lesdoel te bepalen (van de Mortel & Förer, 2013).

2.3.3 Tussendoelen

Het Expertisecentrum Nederlands (2010) heeft voor mondelinge communicatie tussendoelen ontwikkeld. Een van deze tussendoelen is begrijpend luisteren. De volgende tussendoelen staan beschreven voor de groepen 1 tot en met 3:

- Leerlingen kunnen hun aandacht richten en gedurende langere tijd vasthouden.
- Leerlingen hebben een positieve luisterhouding.

- Leerlingen kunnen een (voorgelezen) verhaal of informatieve tekst begrijpen.
- Leerlingen kunnen belangrijke en minder belangrijke informatie onderscheiden.
- Leerlingen kunnen voorspellingen doen en deze al luisterend bijstellen.

2.3.4 Activiteiten ter bevordering van het verhaalbegrip

Na het voorlezen van boeken zijn er vele verwerkingsopdrachten in te zetten om het verhaalbegrip te bevorderen. Zo is het werken in een kleine kring van groot belang (van Elsäcker et al., 2012). Zo blijkt het aantal complexe taaluitingen bij kinderen toe te nemen als zij regelmatig deelnemen aan interactie in de kleine kring. In de kleine kring is het gesprek zelf het hoofddoel. Met een groepje van vier, vijf kinderen en de leraar. Vernooy (1997) stelt dat het voorlezen in een kleine groep meer resultaat heeft dan klassikaal voorlezen. Van Elsäcker et al. (2012) geven een overzicht van verschillende activiteiten die ingezet kunnen worden om het verhaalbegrip te bevorderen:

Wie-waar-wat-picto's:

De picto's kunnen een houvast bieden bij het bespreken van de verhaallijn. Voor, tijdens en na het voorlezen kan de leraar met de kinderen bespreken wie de hoofdpersonen zijn, waar het verhaal zich afspeelt en wat de belangrijkste gebeurtenissen zijn. De leraar of de kinderen zelf kunnen later op een vel papier (de leraar tijdens het lezen) woorden of tekeningen maken bij de picto's.

Samen verhaalschema invullen:

Samen met de kinderen een verhaalschema maken nadat het prentenboek is voorgelezen. De leraar doet dit op een groot vel papier, de kinderen geven aan wie de hoofdpersoon is, wat zijn probleem is en wat er allemaal gebeurt. Ook geven de leerlingen aan hoe het probleem wordt opgelost en hoe het verhaal afloopt. De leraar schrijft op wat de kinderen aandragen en gebruikt hierbij picto's, zodat de kinderen het kunnen 'lezen'. Het gezamenlijk invullen van het schema draagt bij aan de ontwikkeling van het verhaalbegrip.

Platen uit het prentenboek op volgorde leggen:

De leraar kan kopieën maken van de platen uit het prentenboek. Hier kunnen allerlei oefeningen mee worden gedaan, zoals kernwoorden aanwijzen en benoemen en de platen samen op volgorde leggen of erbij vertellen.

Verhaal naspelen:

Kinderen zijn handelingsgericht, daarom is het naspelen van scènes uit het verhaal een goede manier om aandacht te besteden aan de verhaallijn. Kinderen kunnen het boek gebruiken om zo nu en dan te kijken hoe het verhaal verder gaat.

Verhaal navertellen:

De kinderen kunnen het verhaal navertellen aan de hand van de illustraties in het boek, met de losse platen van de boekenmuur of met de voorwerpen van de verteltafel (van Elsäcker et al., 2012).

Vernooy (1997) noemt ook nog een aantal mogelijkheden zoals een verteltafel, het samen maken van een gestructureerde samenvatting, kritiek op het verhaal laten leveren en de kinderen het verhaal laten tekenen of schilderen.

2.4 Instructiemodel begrijpend luisteren

Een instructiemodel is belangrijk bij de leerontwikkeling van leerlingen. Zo ook bij het begrijpend luisteren. Bij de les begrijpend luisteren ligt de verantwoordelijkheid voor het grootste deel bij de leraar, onvoldoende oriëntering op het voor te lezen verhaal zal een negatief effect hebben op het verloop van de les. De leraar leert de leerlingen voorbeeldgedrag, door dit voorbeeldgedrag weten leerlingen hoe ze een tekst of verhaal kunnen begrijpen. De les begrijpend luisteren wordt opgedeeld in drie fasen. De leraar doorloopt samen met de leerlingen de voorfase, de tijdsfase en de nafase. Het is van belang dat de leraar deze fasen elke les begrijpend luisteren inzet. In deze fasen komen verschillende aspecten naar voren waar de leraar aan moet voldoen om de lessen zo effectief mogelijk te maken. De aspecten die worden benoemd zijn eerder beschreven in het theoretisch kader (Bouwman et al., 2015; Förner & van de Mortel, 2013; Leenders, Naafs, & Oord,

2002; Vernooy, 1997).

De voorfase ± 15 minuten:

- Het doel van de tekst benoemen;
- Het verkennen van de tekst;
- Voorkennis ophalen bij de leerlingen;
- Aanvullende informatie geven over het onderwerp;
- Twee tot drie onbekende begrippen aanbieden.

De tijdensfase ± 10 minuten:

- Modelen;
- Interactief voorlezen;
- De leerlingen enthousiasmeren bij het lezen van de tekst.

De nafase ± 10 minuten:

- Samen met de leerlingen nagaan of het doel behaald is;
- Praten en denken over de tekst ter bevordering van de luisterstrategieën;
- De leraar geeft een betekenisvolle opdracht;
- Bespreken van nieuw opgedane kennis.

2.5 Begrijpend luisteren in het Jenaplanonderwijs

In het Jenaplanonderwijs staan de vier basisactiviteiten centraal (spel, werk, viering en gesprek). De verhouding tussen spanning en ontspanning dient hierbij in het achterhoofd gehouden te worden. Wereldoriëntatie is het hart van het Jenaplanonderwijs, thema's zorgen ervoor dat dit naar voren komt in het onderwijs. Er wordt inhoud gegeven aan het Jenaplanconcept door middel van de 20 basisprincipes. De belangrijkste is: ieder kind is uniek (Petersen, 1985). Daarom is het bevorderlijk om geen methodes te volgen. Dit is niet altijd haalbaar, maar is een streven.

2.5.1 Begrijpend luisteren en wereldoriëntatie

Wereldoriëntatie heeft een centrale plek binnen het Jenaplanonderwijs. Door middel van het werken met projecten gaan kinderen opzoek naar de wereld om hen heen (Petersen, 1985).

De Nederlandse taal is een belangrijk vormingsgebied op een Jenaplanschool, stelt Both (2011). Functioneel en speels taalgebruik staan hierbij voorop. In dit speelse en functionele taalgebruik zijn vier lijnen te onderscheiden: de verhalende lijn, de informatieve lijn, de onderzoekende lijn en de ondersteunende lijn (Both, 2011). De ondersteunende lijn kan in verband worden gebracht met het begrijpend luisteren. Deze lijn gaat om wereldoriëntatie en literatuur. Taal- en denkrelaties staan hierbij centraal.

Begrijpend luisteren kan goed worden toegepast zonder methode in de onderbouw. Door middel van een lesopzet zoals beschreven door Vernooy (1997) en Bouwman et al. (2015) kan er gewerkt worden aan het begrijpend luisteren. Er zijn verschillende verwerkingsactiviteiten mogelijk die aansluiten op de interesses van de kinderen en er is aansluiting mogelijk bij coöperatief werken door middel van verschillende activiteiten na afloop van een les begrijpend luisteren.

2.6 Begrijpend luisteren en woordenschat

Net als bij het lezen van teksten in de hogere groepen, is het goed als de leraar een aantal kernwoorden – die essentieel zijn voor het begrip van de tekst – specifiek uitlegt. Dat gebeurt voorafgaand aan het voorlezen. Drie woorden per prentenboek of informatief boek is een goede standaard, maximaal vijf woorden. De woorden blijven na het voorlezen zichtbaar in het lokaal. De leraar besteedt iedere keer bij het voorlezen opnieuw aandacht aan de woorden en neemt ze mee in consolideerspelletjes in het kader van woordenschatonderwijs (Broekhof, 2015; Vernooy, 2007).

Door te luisteren ontwikkelt het kind meer kennis en woordenschat. Hij integreert zijn eigen kennis met de inhoud van de tekst. Daardoor verwerft het kind meer kennis op een hoger niveau en breidt hij zijn woordenschat uit (Bouwman & van de Mortel, 2014; Marzano, 2004).

Begrijpend luisteren en woordenschat zijn van belang voor een goede leesstart. Het ontbreken van een goede woordenschat is één van de oorzaken van het feit dat kinderen uit risicogroepen dikwijls mislukken in het onderwijs. Daarnaast zijn het belangrijke voorwaarden voor het begrijpend lezen. Het onderwijs in groep 1 en 2 is dus niet alleen gericht op de voorbereiding op het technisch lezen, maar ook op de voorbereiding op begrijpend lezen (Ahlers, 2007; Vernooy, 2002, 2003, 2007).

Het aanbieden van woorden kan via de didactische structuur 4takt van Verhallen (Förre & van de Mortel, 2013; Kool, 2015; Verhallen, 2009). Dit gaat in vier stappen:

- Voorbewerken: iets grappigs of spannends om de aandacht van de kinderen te richten.
- Semantiseren: Betekenis van het woord geven door middel van ‘de drie uitjes’: uitbeelden, uitleggen en uitbreiden. Om aan te sluiten bij de voorkennis van de kinderen, wordt er een woordweb gemaakt. In deze fase wordt de voorkennis van de kinderen geactiveerd.
- Consolideren: Het woord wordt geoefend met de kinderen in interacties en in verschillende activiteiten. Hierdoor krijgt het woord een vast plekje in de woordenschat van de kinderen.
- Controleren of de kinderen de woorden hebben onthouden en of zij het woord receptief of productief beheersen.

Receptief: Wil je de magneet aangeven? Als het kind de magneet aangeeft wordt het woord receptief beheerd.

Productief: Hoe heet dit ook alweer?

Het is belangrijk dat een woord minimaal zeven keer terugkomt in verschillende activiteiten. Met name zwakke leerlingen hebben visuele ondersteuning nodig (Ahlers, 2007).

Daarnaast stimuleert het thematisch werken de ontwikkeling van de woordenschat, kinderen leren woorden beter wanneer ze kunnen worden gekoppeld aan het bestaande netwerk van woorden in het hoofd van het kind (Bouwman et al., 2015; Förre & van de Mortel, 2013).

2.7 Van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen

Begrijpend luisteren en begrijpend lezen doen een beroep op dezelfde vaardigheden, die in de loop van de basisschool op een steeds hoger niveau en steeds zelfstandiger worden toegepast. Terwijl kleuters luisteren naar een tekst zetten zij allerlei deelvaardigheden in om verbanden te leggen. Zo bouwen ze aan de basis voor het lezen met begrip in de hogere groepen. Het belangrijkste verschil met de hogere groepen is dat kleuters vooral op een speelse manier, passend bij het leren in de onderbouw, kennis maken met luistervaardigheden. In de hogere groepen wordt de instructie explicieter en wordt van de leerlingen verwacht dat ze de betreffende vaardigheden steeds meer zelfstandig gaan toepassen op teksten die steeds complexer van karakter zijn (Bouwman & van de Mortel, 2014; Bouwman et al., 2015; Broekhof, 2015).

Vanaf groep 4 leren leerlingen om leesstrategieën toe te passen. Strategieën die helpen om de tekst te begrijpen. Ze zijn geen doel op zich. Onderbouwleerlingen kunnen al vertrouwd raken met deze strategieën wanneer de leraar dit tijdens het voorlezen hardop denkend voordoet (modeling). De tekst staat centraal en leesstrategieën worden als ‘gereedschap’ ingezet. De leraar is het model waaraan en waardoor de leerlingen leren. Zo wordt het luisterproces gestuurd en verwerven leerlingen strategieën om goed te leren luisteren naar wat voorgelezen wordt om de inhoud te kunnen snappen. Door te luisteren naar teksten leren leerlingen betekenis te verlenen aan tekst; ze verbinden aanwezige kennis aan de nieuwe informatie en zo breiden ze hun kennis verder uit. Verderop in hun schoolcarrière, wanneer ze zelf teksten lezen, profiteren leerlingen aanzienlijk van deze basis (van de Mortel, 2014).

2.8 Conclusie literatuurstudie

Uit de literatuurstudie is gebleken dat begrijpend luisteren, net als begrijpend lezen, een integraal beroep doet op een aantal essentiële taal- en denkvaardigheden. Om deze reden moet in de kleutergroepen de ontwikkeling van het begrijpend luisteren in de taal/leeslijn van de basisschool een belangrijke plaats innemen. Het is van belang dat kinderen luisterstrategieën verwerven om goed te luisteren naar wat voorgelezen wordt. Een luisterstrategie is een hulpmiddel om iets in een tekst beter te begrijpen. Hierbij is het belangrijk dat de leraar hardop denkend voorleest. De leraar stopt soms met lezen en doet hardop denkend voor welke strategie hij gebruikt om de tekst te begrijpen. Het uiteindelijke doel is dat kinderen de strategieën zelfstandig, automatisch, vlot en gecombineerd toepassen, waardoor kinderen verschillende soorten teksten beter begrijpen. Hardop denkend voorlezen wordt ook wel modellen genoemd. Modellen helpt kinderen verbanden te zien die ze zelf niet zien, het laat kinderen ervaren dat je een probleem kunt oplossen in de tekst. Kinderen leren hoe ze nieuwe ideeën en informatie uit de tekst kunnen halen en leren hoe ze deze nieuwe informatie kunnen verbinden aan hun eigen kennis- en ervaringswereld. Er zijn een aantal handelingen om tot goed modellen te komen. Bij het begrijpend luisteren is een vast instructiemodel van essentieel belang voor de leerontwikkeling van de leerlingen. De les begrijpend luisteren wordt opgedeeld in drie fasen. De leraar doorloopt samen met de leerlingen de voorfase, de tijdensfase en de nafase. Het is van belang dat de leraar deze fasen elke begrijpend luisteren les inzet. Tijdens de nafase zijn er veel activiteiten en werkvormen die een leraar kan inzetten. De beschreven didactische structuur die uit de punten van hierboven blijkt sluit nauw aan bij het Jenaplanonderwijs (Bouwman et al., 2015; Broekhof, 2015; Filipiak, 2006; Vernooy, 1997).

Vooronderzoek

3.1 Methode van het vooronderzoek

Het vooronderzoek zorgt ervoor dat de beginsituatie van de onderbouw betreft begrijpend luisteren in beeld wordt gebracht. Hierbij komt deels een vertaling van de literatuur naar de praktijk naar voren. Twee praktijkdeelvragen worden beantwoord in het vooronderzoek:

- Wat is de huidige stand van zaken omtrent begrijpend luisteren wat betreft:
 - o Het handelingsrepertoire (kennis, vaardigheden, attitude) van de leraren
 - o Het aanbod (hoe vaak en op welke wijze)
 - Welke luisterstrategieën worden door de leerlingen in de onderbouw al zelfstandig ingezet?
- Verschillende meetinstrumenten (triangulatie) die worden ingezet zijn geconstrueerd aan de hand van de literatuur.

3.1.1 Gestructureerd en minder gestructureerd

Mensen zijn op verschillende manieren te bevragen. Het gaat in dit verband om het aantal keer dat mensen worden bevraagd, de structuur die wordt aangebracht en de vorm van bevragen: gestructureerd of minder gestructureerd. Een voordeel van een sterke structurering is dat je de data gemakkelijk kunt analyseren. Omdat de data van dezelfde orde zijn, kun je ze immers makkelijker vergelijken. Een nadeel is dat je soms belangrijke data mist, respondenten hebben zo minder mogelijkheden om zelf ergens op in te gaan (van der Donk & van Lanen, 2014). Zowel gestructureerd als ongestructureerd komen terug in het vooronderzoek.

3.1.2 Gestructureerde vragenlijst leraren

De gestructureerde vragenlijst, zie bijlage E, geeft antwoord op de vraag hoe het begrijpend luisteren vorm krijgt in de klas en de onderbouw. Dit aan de hand van de in de literatuur beschreven didactische aanpak: voor, tijdens en na het lezen (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013; Leenders et al., 2002; Vernooy, 1997). Hierbij ligt de nadruk op het modelleren van de luisterstrategieën en het modelleren tijdens de les zelf. De luisterstrategieën die in de vragenlijst terugkomen zijn afgeleid uit de literatuur (Bouwman et al., 2015; Filipiak, 2006; Förrer & van de Mortel, 2013). Baarda (2014) stelt dat een gestructureerde vragenlijst als voordeel heeft dat er geen beïnvloeding kan zijn door de interviewer.

3.1.3 Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen

De mondeling gestructureerde vragenlijst, zie bijlage F, geeft inzicht in de luisterstrategieën (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013) die de leerlingen in de onderbouw al zelfstandig of spontaan inzetten. Voor de vragenlijst zijn de luisterstrategieën gebruikt die terugkomen in de literatuur, zoals beschreven in paragraaf 2.2.3. De vragen zijn gesloten, met ruimte voor de nodige opmerkingen en aanvullingen. De kinderen beantwoorden de vragen nadat zij zijn voorgelezen in de klas. Het boek of de tekst dat daarbij is gebruikt, is tijdens de bevraging aanwezig ter ondersteuning. Er is gekozen om vijf leerlingen per stamgroep te bevragen. Dit komt op een totaal van 20 leerlingen, zo vindt er spreiding over de stamgroepen plaats om zo een geheel beeld te kunnen schetsen. Per stamgroep worden drie Cito taal A of B leerlingen en twee Cito taal D of E leerlingen bevraagd. Er wordt gekeken of het niveau van de leerlingen invloed heeft op de luisterstrategieën die de leerlingen wel of niet beheersen. Baarda (2014) stelt dat een mondeling interview zeer gestructureerd is. Vaak worden hier nog open, aanvullende vragen gesteld.

3.1.4 Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren

De minder gestructureerde vragenlijst, zie bijlage G, zorgt voor inzicht in de huidige situatie van de leraarvaardigheden en het aanbod, betreft het begrijpend luisteren. Er zijn 11 open vragen waar de

leraren antwoord op kunnen geven. De onderwerpen die aan bod komen in deze 11 open vragen zijn: leraarvaardigheden, materialen, aanbod en instructie (Bouwman et al., 2015; Förer & van de Mortel, 2013). Baarda (2014) stelt dat een minder gestructureerde vragenlijst een natuurlijke manier van gegevens verzamelen is en daardoor de weerstand bij respondenten niet groot is. De minder gestructureerde vragenlijst zal zowel kwalitatief als kwantitatief zijn. Er worden frequentievragen gesteld, maar ook zal er aandacht zijn voor het beschrijven van de huidige situatie door middel van belevingen, ervaringen en meningen.

Tot slot krijgen de leraren de kans om aan te geven wat zij verwachten van het onderzoek en wat ze missen bij het onderwijzen van het begrijpend luisteren.

3.1.5 Respondenten

Het onderzoek zal plaatsvinden in de vier stamgroepen 1/2 van de onderbouw, er zijn vijf leraren betrokken bij het onderzoek. Er zijn grote verschillen tussen de leraren op het gebied van ervaring en leeftijd. De leraren hebben aangegeven dat zij actief en betrokken willen meewerken aan het onderzoek.

3.2 Resultaten en analyse vooronderzoek

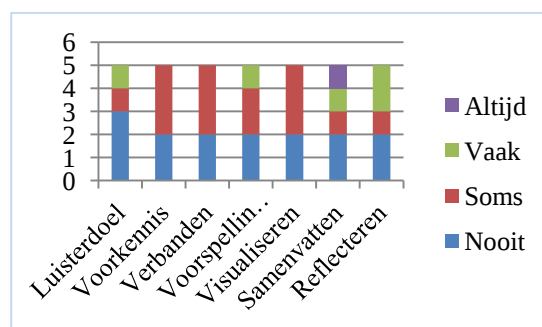
3.2.1 Gestructureerde vragenlijst leraren

Een overzicht van de resultaten, zie ook bijlage H. Figuur 1 laat zien welke luisterstrategieën de leraren inzetten door middel van het hardop denkend voorlezen. Bij alle luisterstrategieën komt naar voren dat de leraren dit nooit of soms doen door middel van het modellen. Één tot twee leraren geven aan enkele luisterstrategieën vaak tot altijd te doen.

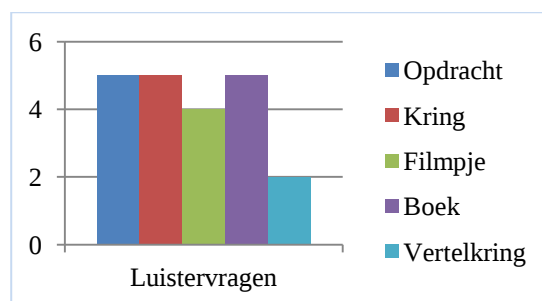
Figuur 2 en 3 laten zien of de leraren luistervragen stellen en hoe frequent ze dit doen. Alle leraren geven aan dat zij wel eens luistervragen stellen bij een opdracht, in de kring of tijdens het voorlezen van een boek of tekst. Vier van de vijf leraren geven aan dit wel eens te doen bij het bekijken van een filmpje. Twee leraren stellen luistervragen tijdens de vertelkring.

Figuur 3 laat zien hoe frequent de leraren luistervragen stellen aan de leerlingen. Twee van de vijf leraren geven aan dat zij soms luistervragen meegeven aan de leerlingen. De andere drie leraren aan dit vaak te doen.

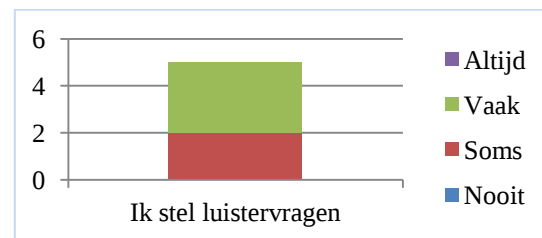
Daarnaast werd er aan de leraren gevraagd hoe zij met de kinderen reflecteren op de luistervragen. De leraren geven aan dit te doen door samen met de leerlingen antwoorden te bespreken, door te vragen om reacties en het stellen van open vragen. Dit kan direct of als evaluatie.

Figuur 1

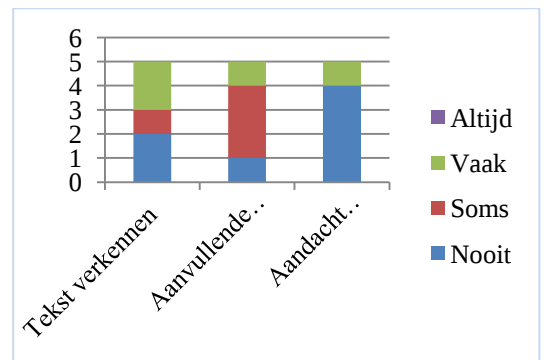

Figuur 2

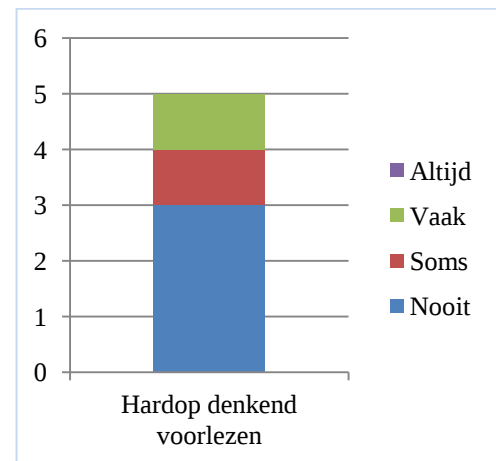
Figuur 3

Figuur 4 geeft weer wat de leraren doen voor het lezen met betrekking tot het modellen. Twee leraren geven aan dat zij nooit de tekst verkennen. Te denken valt aan de titel, de kaft en de illustraties. Één leraar doet dit soms en twee leraren geven aan dat zij vaak de tekst verkennen. Vier van de vijf leraren geven nooit of soms aanvullende informatie bij het onderwerp. Één leraar geeft aan vaak aanvullende informatie te geven voor het lezen. Vier van de vijf leraren besteed nooit aandacht aan 2-3 onbekende begrippen. Één leraar geeft aan vaak aandacht te besteden aan onbekende begrippen voor het lezen.

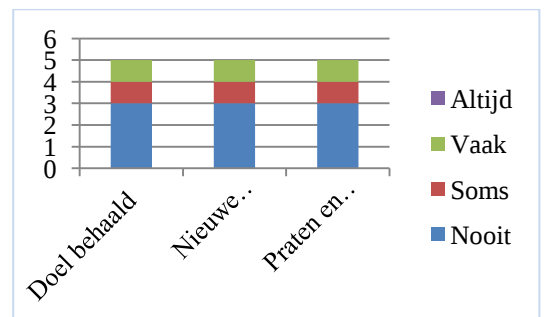
Figuur 4

Figuur 5 laat zien of de leraren tijdens het lezen hardop denkend voorlezen om zo duidelijk te maken welke handelingen zij inzetten om de tekst te begrijpen. Drie leraren geven aan de tekst nooit hardop denkend voor te lezen. Één leraar geeft aan dit soms te doen en één leraar geeft aan vaak hardop denkend voor te lezen.

Figuur 5

Figuur 6 laat zien wat de leraren doen na het lezen. Drie van de vijf leraren bepaalt of het doel is behaald. Net als bij het benoemen van de nieuwe kennis en het praten en denken over de tekst. Één leraar doet dit soms en één leraar geeft aan dit vaak te doen. Drie leraren benoemen de nieuwe kennis na het lezen, één leraar doet dit soms en één leraar doet dit vaak. Dezelfde resultaten komen naar voren bij het praten en denken over de tekst.

Figuur 6

De leraren geven daarnaast aan dat zij veelal interactief te werk gaan tijdens het lezen van een tekst of verhaal. Ze vragen om reacties van de kinderen en stellen vragen aan de leerlingen tijdens het lezen. De meeste leraren geven aan het hardop denkend voorlezen weinig tot nooit te doen.

Leraren die aangeven iets soms tot nooit te doen vullen dit steevast in. Het antwoord 'vaak' is door één leraar almaar aangegeven. De andere leraren hebben dit nauwelijks

3.2.2 Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren

Wat versta jij onder begrijpend luisteren?

De leraren geven aan dat begrijpend luisteren te maken heeft met kritisch luisteren in verschillende situaties en met verschillende soorten teksten. Ze stellen dat het fonemisch bewustzijn een belangrijke rol speelt bij het begrijpend luisteren. Ook het interactief voorlezen wordt door enkele leraren aangekaart.

Hoe vaak in de week besteed je aandacht aan begrijpend luisteren?

Er wordt dagelijks door de leraren voorgelezen. Vaak zijn dit prentenboeken, met thema's komt het nog geregeld voor dat er uit informatieve boeken wordt voorgelezen. Enkele leraren benoemen dat zij interactief voorlezen. De leraren geven aan dat zij het begrijpend luisteren graag vast op het rooster terugzien.

Wat voor teksten gebruik je?

De leraren geven aan dat zij verschillende teksten gebruiken, dus niet alleen het voorlezen uit een prentenboek. Verschillende voorbeelden zijn: het zinnenboek, prentenboeken, versjes, liedjes, voorleesboeken en versjes. Daarnaast wordt er aangegeven dat er een tekst wordt gekozen aan de hand van het doel van de les, het thema of boeken die leerlingen zelf uitkiezen. Er wordt nauwelijks gekeken naar de moeilijkheidsgraad van een boek of tekst.

Stel je vragen tijdens het lezen?

Alle leraren geven aan dat zij vragen stellen tijdens het lezen van een tekst. Te denken valt aan: verduidelijkingsvragen, wie-wat-waar-waarom-vragen, vragen om woorden duidelijk te maken, voorspellende vragen en reflecterende vragen.

Daarnaast wordt er door één leraar aangegeven dat hij tijdens het lezen hardop denkend vragen aan zichzelf stelt (modelen). Dit doet hij geregeld.

Lees je een boek één keer of meerdere malen voor?

De boeken worden over het algemeen meerdere malen voorgelezen. Dit gaat voornamelijk om boeken die door de kinderen worden gekozen of waar de leraar voor kiest. Dit heeft te maken met het aanbieden van nieuwe woorden, zo wordt er onder andere gewerkt aan woordenschat.

Hoe zorg je voor betrokkenheid en beleving van de leerlingen tijdens het begrijpend luisteren?

Alle leraren geven aan dat ze dit doen door gebruik te maken van stemgebruik en mimiek, ook zorgen de leraren dat ze tussendoor vragen stellen aan de kinderen (interactief voorlezen). Er zijn twee leraren die aangeven dat zij activiteiten organiseren om de betrokkenheid en beleving te stimuleren bij de kinderen. Tijdens thema's binnen de school of in de klas, staan er een aantal boeken centraal. Leerlingen worden gestimuleerd om materialen mee te nemen passend bij het thema of het verhaal.

Welke materialen gebruik je bij begrijpend luisteren?

Concreet materiaal mist op het gebied van begrijpend luisteren komt tijdens deze vraag ter sprake. De leraren geven aan welke materialen ze wel inzetten tijdens het voorlezen. Het digibord, woordkaartjes/plaatjes, de map die hoort bij fonemisch bewustzijn en verschillende soorten boeken.

Is er een leerlijn/doelen gericht op begrijpend luisteren in de onderbouw?

De desbetreffende leraren geven aan dat er vast ergens een leerlijn is of doelen, maar dat ze deze niet paraat hebben. Wel zijn er doelen vanuit de methodiek 'Dat's andere Taal', passend bij het Jenaplan, maar hier ligt de nadruk meer op het spreken.

Tijdens het afnemen van de minder gestructureerde vragenlijst is er aan de leraren gevraagd wat er wordt gemist op het gebied van begrijpend luisteren en wat de verwachtingen zijn van het onderzoek, zie bijlage I.

Wat zijn de verwachtingen van het onderzoek?

- Woordenschat geïntegreerd in de lessen begrijpend luisteren
- Begrijpend luisteren een vaste plek op het programma
- Handvatten om een les begrijpend luisteren aan te pakken
- Een uitbreiding van de kennis
- Werkvormen en vervolgactiviteiten
- Uitgewerkte lessen
- Een theoretische onderbouwing

Wat mist er bij begrijpend luisteren?

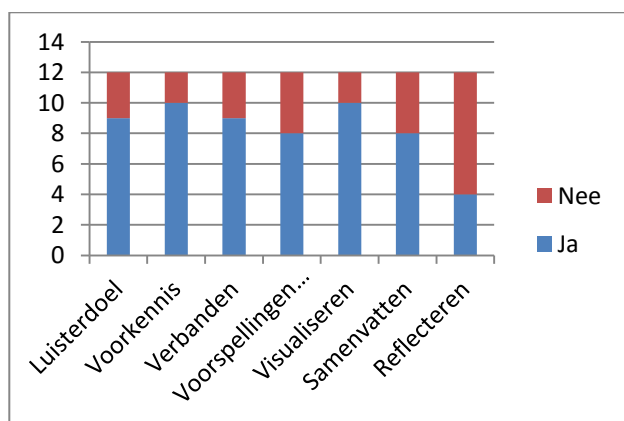
- Kennis: hoe maak je een les begrijpend luisteren
- Doelen

- Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van begrijpend luisteren
- Materialen passend bij begrijpend luisteren
- Uitgewerkte lessen met alle facetten die passen binnen het begrijpend luisteren
- Geschikte boeken
- Organisatie

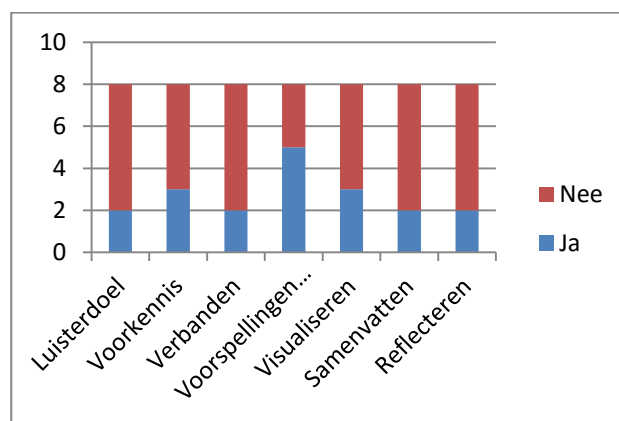
3.2.3 Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen

Figuur 7 en 8 geven de luisterstrategieën weer die de kinderen spontaan of zelfstandig inzetten, zie ook bijlage J. Figuur 7 laat de taalsterke leerlingen zien, het gaat om leerlingen die op de Cito taal een A of B score hebben behaald. Een groot aantal leerlingen stelt dat zij vaak de luisterstrategieën inzetten. Dit doen zij spontaan en zelfstandig, een bijzonder resultaat. De leraren geven immers aan de luisterstrategieën niet tot nauwelijks in te zetten tijdens de lessen begrijpend luisteren. De taalsterke leerlingen geven aan dat zij de luisterstrategie ‘reflecteren op de tekst’ het minst inzetten. De luisterstrategieën ‘voorkennis ophalen’ en ‘visualiseren’ worden het vaakst ingezet door de leerlingen.

Figuur 8 geeft de resultaten weer van de luisterstrategieën die de taalzwakke leerlingen al zelfstandig of spontaan inzetten. Het gaat hier om leerlingen die op de Cito taal een D of E score hebben behaald. Ook zijn er drie niveau C leerlingen meegenomen in de vragenlijst. Sommige stamgroepen hadden maar één of geen D of E leerlingen, daarom is er besloten om niveau C leerlingen in te zetten bij deze vragenlijst. De taalzwakke leerlingen geven aan dat ze vaak niet zelfstandig of spontaan de luisterstrategieën inzetten. De luisterstrategie ‘voorspellingen doen’ wordt wel vaak ingezet door de leerlingen. De leerlingen gaven aan dat ze vaak willen weten waar een boek over gaat, ze zijn nieuwsgierig en doen voorspellingen aan de hand van de titel en kaft. Te zien is dat bij de resultaten van de taalzwakke leerlingen bij elke strategie een aantal keer met ‘ja’ is geantwoord. Deze antwoorden zijn gegeven door de niveau C leerlingen. Deze leerlingen scoren een voldoende op de Cito taal. Uit de afgenomen vragenlijsten blijkt dat de niveau D en E leerlingen bijna altijd met ‘nee’ hebben geantwoord.

Figuur 7

Figuur 8

3.3 Conclusie vooronderzoek

3.3.1 Kennis en vaardigheden

Bouwman et al. (2015) stellen dat luisterstrategieën geen doel op zich zijn. Het doel van de les heeft namelijk vaak te maken met het begrijpen van de tekst. Het is belangrijk dat de kinderen in de onderbouw al kennis maken met de strategieën. Veel van deze strategieën komen namelijk overeen

met de strategieën in de midden- en bovenbouw. De leraren van de onderbouw geven aan dat de luisterstrategieën soms tot nooit worden ingezet tijdens het begrijpend luisteren. Er is echter één leraar die aangeeft dit vaak tot altijd te doen. Hij heeft op de vorige school waar hij werkzaam was al kennis gemaakt met het modellen en de luisterstrategieën.

Tijdens de ongestructureerde vragenlijst kwam naar voren dat de meeste leraren niet precies weten wat modellen is. Förrer en van de Mortel (2013) stellen dat door modellen leerlingen leren hoe ze nieuwe ideeën en informatie uit de tekst kunnen halen en leren ze hoe ze deze nieuwe informatie kunnen verbinden aan hun eigen kennis- en ervaringswereld. De verantwoordelijkheid van het modellen ligt bij de leraar. Door hardop te denken laat de leraar zien hoe zij als goede lezer achtergrondkennis en strategieën gebruikt.

Om tot goed modellen te komen beschrijft Bouwman (2010) een aantal belangrijke handelingen:

- Verplaats je in het denkproces van de leerlingen;
- Maak kleine stappen;
- Denk vanuit de ik-vorm;
- Houd het kort;
- Maak zichtbaar dat je modelt;
- Modellen is het niet het vragen stellen en uitleggen van de tekst.

Deze handelingen worden in de praktijk niet uitgevoerd. De leraren hebben niet de juiste kennis en vaardigheden om tot goed modellen te komen. Uit de ongestructureerde en gestructureerde vragenlijsten blijkt inderdaad dat de leraren niet tot nauwelijks modellen. In de praktijk lezen de leraren vaak interactief voor, door middel van het stellen van vragen aan de leerlingen tijdens het voorlezen. Ze vragen om reacties en eigen ervaringen.

De leraren laten in de gestructureerde vragenlijst zien dat zij weinig stappen van het instructiemodel, beschreven in de literatuur, ook werkelijk uitvoeren tijdens het begrijpend luisteren. Bouwman et al. (2015) geven aan dat het van groot belang is dat de fasen uit het instructiemodel elke les op dezelfde manier herhaald worden.

Tijdens het vooronderzoek kwam naar voren dat er grote verschillen zijn in de kennis die de leraren hebben wat betreft het begrijpend luisteren. Er zijn vier leraren die aangeven dat zij nooit tot soms aandacht besteden aan het modellen en de luisterstrategieën. Eén leraar zegt dit vaak te doen. De leraren gaven aan dat ze meer kennis wensen ten aanzien van het begrijpend luisteren. Ook blijkt dat er behoefte is aan handreikingen voor het geven van begrijpend luisteren lessen, bijvoorbeeld wat er gezegd kan worden tijdens het modellen van een luisterstrategie. Graag zien zij een vaste structuur. Uit de minder gestructureerde vragenlijst blijkt dat er geen afspraken zijn over de tijdbesteding en doelen voor het vak begrijpend luisteren. Ook zijn er weinig materialen en heeft het begrijpend luisteren geen vaste plek op het rooster.

3.3.2 Attitude

De attitude van de leraren is zeer positief. Ze zijn bereid om zich actief in te zetten voor het onderzoek en willen graag meewerken aan het ontwerp. De leraren van de onderbouw weten dat het begrijpend luisteren erg belangrijk is, omdat het vooraf gaat aan het begrijpend lezen. Ze staan open om nieuwe kennis te vergaren en om nieuwe vaardigheden te leren. Daarnaast past de attitude binnen de ontwikkeling van De Zevensprong, namelijk het verbeteren van het taalonderwijs.

3.3.3 Aanbod

Uit de ongestructureerde vragenlijst blijkt dat de leraren dagelijks een tekst of een verhaal voorlezen. Dit doen zij vaak zonder voorbereiding en niet aan de hand van een methode. Een tekst of boek wordt gekozen aan de hand van het doel van de les, het thema of boeken die leerlingen zelf uitkiezen. Er wordt nauwelijks gekeken naar de moeilijkheidsgraad van een boek of tekst. De leraren geven aan dat ze niet weten welke materialen zij in kunnen zetten en hoeveel tijd er aan een

les begrijpend luisteren gebonden is.

Uit de gestructureerde vragenlijst blijkt dat de leraren redelijk vaak luistervragen meegeven aan de leerlingen. Dit doen zij bijvoorbeeld bij een opdracht, in de kring, bij een film of bij een verhaal. Zo willen de leraren achterhalen of de leerlingen gericht kunnen luisteren naar een bepaalde luisteropdracht. Middels het stellen van open vragen en het gezamenlijk bespreken van mogelijke antwoorden, wordt er gereflecteerd op deze luistervragen.

3.3.4 Luisterstrategieën leerlingen

Leerlingen zijn over het algemeen al goed in staat aan te geven wat zij wel en niet spontaan of zelfstandig doen tijdens het luisteren naar een tekst. De taalsterke leerlingen geven aan dat zij al een aantal luisterstrategieën zelfstandig kunnen toepassen. Tien van de twaalf taalsterke leerlingen geven aan de luisterstrategieën ‘visualiseren’ en ‘voorkennis ophalen’ al zelfstandig of spontaan toe te passen. Dit is een bijzonder resultaat, de leraren geven aan niet tot nauwelijks aandacht te besteden aan de luisterstrategieën. De taalzwakke leerlingen geven aan dat zij bijna nooit een luisterstrategie zelfstandig inzetten.

Förrer en van de Mortel (2013) stellen dat het een uiteindelijk doel is, dat kinderen de strategieën zelfstandig, automatisch, vlot en gecombineerd toepassen, waardoor ze verschillende teksten beter begrijpen. Daarom is het van belang dat de leraren de luisterstrategieën gaan integreren in de lessen begrijpend luisteren. Hierbij is het van belang dat de leraren dit hardop denkend voordoen, stellen Bouwman et al. (2015). Uit de resultaten kan gesteld worden dat het niveau van de leerlingen invloed heeft op de luisterstrategieën die de leerlingen al zelfstandig of spontaan inzetten. De Cito taal E en D leerlingen uit de klas van de leraar die aangaf vaak te modelen geven aan dat zij niet tot nauwelijks de luisterstrategieën inzetten. In het vooronderzoek is niet onderzocht op welke manier deze leraar modelt, er kan dus niet geconcludeerd worden of de leraar op een juiste manier modelt.

Onderzoek naar het ontwerp

4.1 Methode onderzoek naar het ontwerp

Naar aanleiding van het theoretisch kader en het vooronderzoek is er een ontwerp ontwikkeld. In deze paragraaf wordt het ontwerp uitvoerig beschreven.

4.1.1 Ontwerpcriteria

Uit de literatuurstudie, het vooronderzoek en conclusies zijn de volgende ontwerpcriteria opgesteld. Het ontwerp is gericht op de leraren. Het ontwerp:

- Is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs
- Geeft de belangrijkste aspecten van de instructie weer: voor, tijdens en na het lezen (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013).
- Geeft de leraren weer hoe zij tot goed modellen kunnen komen (Bouwman, 2010).
- Geeft de belangrijkste luisterstrategieën weer (Bouwman et al., 2015; Filipiak, 2006; Förrer & van de Mortel, 2013).
- Geeft de leraren handvatten in hoe zij het modellen van de luisterstrategieën kunnen verwoorden (Förrer & van de Mortel, 2013).
- Geeft inzicht in de tussendoelen van het begrijpend luisteren (Expertisecentrum Nederlands, 2010).
- Moet minimaal twee keer per week inzetbaar zijn – leraren behandelen strategieën door middel van modellen.
- Ondersteunt de leraren bij het begeleiden van begrijpend luisteren.
- Biedt structuur, is praktisch en overzichtelijk (Baarda, 2014).

In het ontwerp wordt de les begrijpend luisteren opgedeeld in drie fasen. De leraar doorloopt samen met de leerlingen de voorfase, de tijdsfase en de nafase. Het is van belang dat de leraar deze fasen elke les begrijpend luisteren inzet. In deze fasen komen verschillende aspecten naar voren waar de leraar aan moet voldoen om de lessen zo effectief mogelijk te maken (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013; Leenders et al., 2002).

4.1.2 Omschrijving van het ontwerp

Het ontwerp is ontworpen aan de hand van de ontwerpcriteria. In deze paragraaf volgt een beschrijving van de doelen die zijn opgesteld aan de hand van de ontwerpcriteria en een omschrijving van het gehele ontwerp. De doelgroep waar het ontwerp op gericht is zijn de leraren uit de stamgroepen 1/2. Het gaat om vijf leraren. Onderstaande doelen zijn gericht op de leraarvaardigheden die de leraren na het uitvoeren van het ontwerp zich eigen hebben gemaakt. Het uiteindelijke doel is dat de leraren weten hoe zij het toepassen van luisterstrategieën door leerlingen in de onderbouw kunnen begeleiden. Ook zijn er een aantal doelen op de leerlingen gericht. Na het ontwerp hebben zij nieuwe kennis opgedaan en zullen zij vaardiger worden in het luisteren naar een tekst of boek. Toch is het ontwerp gericht op de leraren, omdat het gaat om de leraarvaardigheden die horen bij het begrijpend luisteren en het begeleiden van het toepassen van de luisterstrategieën door de leerlingen.

- De leraren hebben nieuwe kennis en vaardigheden geleerd die hen helpt het begrijpend luisteronderwijs vorm te geven.
- De leraren kunnen volgens het in de literatuur beschreven instructiemodel (voor, tijdens en na het lezen) een les begrijpend luisteren voorbereiden en uitvoeren in de klas.
- De organisatie van een les begrijpend luisteren is helder bij de leraren van de onderbouw.
- De leraren zijn bekend met het modellen en weten hoe ze het modellen kunnen toepassen in hun lessen begrijpend luisteren/hoe zij deze vaardigheden kunnen blijven oefenen.

- De leraren zijn bekend met de luisterstrategieën en zetten deze bewust in.
- De leraren modelen de luisterstrategieën om tot een beter tekstbegrip bij de leerlingen te komen.
- De leerlingen leren gericht te luisteren naar een verhaal of tekst.
- De leraren hebben een kwaliteitskaart, een handreiking en lesvoorbereidingsformulier voor handen, waar ze de lessen begrijpend luisteren mee voor kunnen bereiden. Op deze kwaliteitskaart staan de belangrijkste aspecten, behorend bij het begrijpend luisteren, beschreven.
- De leraren weten hoe ze het inzetten van luisterstrategieën door de leerlingen kunnen begeleiden.
- De leraren richten zich per les op twee luisterstrategieën, zij zorgen dat aan het eind van de zes weken uitvoering elke luisterstrategie minstens één keer centraal heeft gestaan tijdens een les begrijpend luisteren.
- Het ontwerp blijft na de uitvoering van het ontwerp in gebruik door de leraren van de onderbouw, om bij onderbouwleerlingen een goede basis te leggen voor het begrijpend leesonderwijs.
- De leraren hebben de kennis en vaardigheden opgedaan die horen bij het onderwijzen van begrijpend luisteren en gaan na het ontwerp gericht aan het werk met deze kennis en vaardigheden.
- Er ontstaat een verzameling van lessen begrijpend luisteren en bijbehorende boeken. Deze worden in een boekenbak op een centraal punt in de onderbouw geplaatst.
- Het begrijpend luisteren krijgt een vaste plek op het rooster, dit kan gekoppeld worden aan het vak fonemisch bewustzijn.

Het ontwerp bestaat uit verschillende onderdelen. De leraren uit de onderbouw gaan zes weken lang een kwaliteitskaart, een lesvoorbereidingsformulier en een handreiking inzetten bij het onderwijzen van het begrijpend luisteren. Voordat de leraren aan de slag gaan met het ontwerp organiseert de onderzoeker een kennisoverdracht. Een omschrijving van het ontwerp:

De kwaliteitskaart

Op de kwaliteitskaart, zie bijlage L, staan de belangrijkste aspecten van een les begrijpend luisteren beschreven. Er wordt een overzicht gegeven van de vaste opzet van een les begrijpend luisteren. Förrer en van de Mortel (2013) stellen dat de les begrijpend luisteren wordt opgedeeld in drie fasen. De leraar doorloopt samen met de leerlingen de voorfase, de tijdensfase en de nafase. Deze vaste structuur is van belang, omdat de leraar deze fasen elke begrijpend luisterles moet inzetten, aldus Förrer en van de Mortel (2013). De luisterstrategieën, behorend bij het begrijpend luisteren, staan overzichtelijk op de kwaliteitskaart. Het is van belang dat kinderen strategieën verwerven om goed te luisteren naar wat voorgelezen wordt. Een luisterstrategie is een hulpmiddel om iets in een tekst beter te begrijpen, stelt Filipiak (2006). Door modellen leren leerlingen hoe ze nieuwe ideeën en informatie uit de tekst kunnen halen en leren ze hoe ze deze nieuwe informatie kunnen verbinden aan hun eigen kennis- en ervaringswereld (Bouwman et al., 2015). Daarom staat er op de kwaliteitskaart kort beschreven hoe de leraar tot succesvol modellen kan komen. De leraren hebben in de minder gestructureerde vragenlijst aangegeven dat zij geen inzicht hebben in de leerlijn begrijpend luisteren (Expertisecentrum Nederlands, 2010), daarom staat de leerlijn begrijpend luisteren van groep 1 tot en met 3 op de kwaliteitskaart beschreven. Daarnaast staan er enkele tips beschreven die de leraren kunnen gebruiken bij het voorbereiden van de lessen begrijpend luisteren (Bouwman, 2010; Förrer & van de Mortel, 2013; Sikken, 2014).

Het lesvoorbereidingsformulier

Het lesvoorbereidingsformulier, zie bijlage M, is ontwikkeld om de leraar na te laten denken over het inzetten van de drie fasen en de luisterstrategieën tijdens een les begrijpend luisteren (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013). Op het formulier kiezen de leraren twee

luisterstrategieën waar zij in die les expliciet aan gaan werken, de twee gekozen luisterstrategieën staan in die les centraal. De leraren zorgen er zelf voor dat elke luisterstrategie minstens één keer aan bod is geweest tijdens de zes weken uitvoering van het ontwerp. De leraren beschrijven op het lesvoorbereidingsformulier het doel van de les. Het luisterdoel bepalen is tevens een luisterstrategie. Sikken (2014) stelt dat deze fase van modeling niet te lang moet duren. Na het beschrijven van het doel van de les gaan de leraren inhoud geven aan de drie fasen. De leraren beschrijven wat zij per fase gaan doen en hoe zij de gekozen luisterstrategieën gaan modelen. Als geheugensteun staan de stappen per fase nog eens beschreven op het lesvoorbereidingsformulier. Het voorbereiden van een les begrijpend luisteren vraagt tijd van de leraar, maar dit zorgt wel voor een effectieve les. Onvoldoende oriëntering op het voor te lezen verhaal of tekst zal een negatief effect hebben op het verloop van de les, stellen Bouwman et al. (2015). De leraren typen de voorbereiding uit in het lesvoorbereidingsformulier op de lerarenschijf. Deze verzameling lessen wordt gelamineerd en met het bijbehorende boek geplaatst in de daarvoor bestemde boekenbak. Deze boekenbak staat op een centrale plek in de onderbouw.

De handreiking

In de handreiking, zie bijlage N, staat nog eens duidelijk het instructiemodel, de luisterstrategieën en het modelen beschreven (Bouwman et al., 2015; Filipiak, 2006; Förrer & van de Mortel, 2013). De handreiking geeft een kort overzicht van de aspecten behorend bij een les begrijpend luisteren. De handreiking gaat daarna over in de beschrijving van de zeven luisterstrategieën (Förrer & van de Mortel, 2013). Per luisterstrategie staat er een korte beschrijving van de luisterstrategie. Bijvoorbeeld: ‘Voorspellingen doen, een inschatting maken van wat er mogelijk kan gebeuren op basis van wat je al weet en ziet.’ (Förrer & van de Mortel, 2013; Sikken, 2014). Na deze korte beschrijving staan er voorbeelden van zinnen die de leraren hardop denkend kunnen verwoorden. Het zijn standaardzinnen waar de leraren zelf een invulling aan kunnen geven, bijvoorbeeld: ‘Ik denk dat ik te weten zal komen of ... omdat ...’ (Förrer & van de Mortel, 2013; Sikken, 2014). Deze zinnen kunnen de leraren gebruiken bij het voorbereiden van de lessen of gebruiken ter inspiratie. Door deze voorbeelden hebben de leraren meerdere mogelijkheden om een strategie te modelen. Tot slot wordt de handreiking afgesloten met enkele tips.

De kennisoverdracht

Tijdens de kennisoverdracht, zie bijlage K, geeft de onderzoeker de belangrijkste aspecten van het begrijpend luisteren weer. Deze worden door middel van een PowerPoint toegelicht. Voor de kennisoverdracht hebben de leraren het ontwerp al onder ogen gehad. Zij nemen deze mee naar de kennisoverdracht en hebben hun eventuele vragen en opmerkingen genoteerd. De onderzoeker geeft na de toelichting een kort overzicht van de resultaten van de vragenlijsten en interviews die de onderzoeker heeft afgenomen bij de leerlingen en de leraren. Zo hebben de leraren een overzicht van waar zij en de leerlingen op dat moment staan. Na de toelichting bij de resultaten wordt er verder ingegaan op het modelen. De onderzoeker geeft aan de hand van een prentenboek voorbeelden van het modelen van een aantal luisterstrategieën. Dit aan de hand van de zinnen die ook terugkomen in de handreiking (Förrer & van de Mortel, 2013). Daarnaast krijgen de leraren een stuk tekst te zien waarbij de leraren gaan onderzoeken welke luisterstrategie wordt ingezet in dat stukje tekst. Na de voorbeelden van het modelen gaan de leraren zelf aan de slag. Aan de hand van het ontwerp: de kwaliteitskaart, het lesvoorbereidingsformulier en de handreiking, gaan de leraren in tweetallen zelf een les voorbereiden. Ze kiezen twee luisterstrategieën uit en vullen het voorbereidingsformulier in. Dit dient als oefening. De onderzoeker is hierbij aanwezig om bepaalde aspecten te verhelderen als dit nodig is.

4.1.3 Monitoren van het ontwerp

In deze subparagraaf wordt beschreven welke interventies er worden uitgevoerd om toezicht te houden op het ontwerp en het verloop van de uitvoering van het ontwerp.

Testen van het ontwerp

Het ontwerp wordt door één leraar getest. De leraar gaat aan de hand van de kwaliteitskaart, het lesvoorbereidingsformulier en de handreiking twee lessen voorbereiden en deze uitvoeren in de eigen klas. Na het uitvoeren van deze twee lessen vult de leraar het formulier testen van het ontwerp in, zie bijlage O. Dit formulier is opgesteld aan de hand van de ontwerpcriteria om zo een duidelijk beeld te schetsen van het functioneren van het ontwerp in de praktijk. Pas als het ontwerp voldoet aan de ontwerpcriteria kan het op brede schaal in de school worden ingevoerd (van der Donk & van Lanen, 2012). Na de week waarin het ontwerp wordt getest komen de leraar en de onderzoeker samen. Aan de hand van de feedback en ervaringen van de leraar wordt er besproken of het ontwerp eventueel moet worden aangepast.

Tussenevaluatie

In de derde week nemen de leraren van de stamgroepen 1/2 hun registratieformulieren mee naar de tussenevaluatie die zal plaatsvinden tijdens een bouwvergadering, zie bijlage P. De leraren bespreken met elkaar de knelpunten en de succeservaringen die zij zijn tegengekomen tijdens de uitvoering van het ontwerp in de eerste drie weken, aan de hand van de registratieformulieren. Door de kwaliteiten en knelpunten van de lessen te verwoorden, helpen de leraren elkaar. Door middel van tips en aanbevelingen, van de leraren, wordt er gekeken naar de uitvoering van de overgebleven drie weken. De verdere invulling van de tussenevaluatie komt vanuit de behoeftes van de leraren.

Observatie

In de derde en de vierde week van uitvoering zullen de onderzoeker en de begeleider op afstand de leraren observeren aan de hand van het observatieformulier, zie bijlage Q. Op het observatieformulier geven de observanten aan welke luisterstrategieën centraal staan en hoe de leraar vorm geeft aan de drie fasen van een les begrijpend luisteren (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013; Vernooij, 1997). Ook noteren de observanten wat goed ging in de les en wat de verbeterpunten zijn. Na de observatie van de les krijgt de geobserveerde leraar feedback op de gegeven les begrijpend luisteren.

Registratieformulier

Iedere leraar krijgt een registratieformulier, zie bijlage R. Gedurende zes weken vullen de leraren dit formulier in na elke gegeven les begrijpend luisteren. Zo evalueren en reflecteren de leraren op de gegeven les en hebben zij overzicht over bijvoorbeeld de aangeboden luisterstrategieën. Twee keer per week registreren de leraren welke tekst zij gekozen hebben, welke luisterstrategieën (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013) zij expliciet aan bod hebben laten komen tijdens de les, hoe de drie fasen van een les begrijpend luisteren (Förrer & van de Mortel, 2013; Vernooij, 1997) zijn verlopen, wat goed ging en wat de verbeterpunten zijn. Zo kan de onderzoeker wekelijks een blik werpen op de registratieformulieren om de leraren te stimuleren en ondersteunen waar nodig.

4.1.4 Meten van het ontwerp

Om te meten welk effect het ontwerp heeft in de school zijn er verschillende metingen die worden beschreven in deze subparagraaf. Zo zal er bijvoorbeeld een beginmeting en een eindmeting worden ingezet.

Beginmeting

De beginmeting bestaat uit verschillende delen van het vooronderzoek. Bijvoorbeeld de gestructureerde vragenlijst leraren (bijlage E) en de mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren (bijlage G). De gegevens uit de vragenlijsten zijn opgenomen in paragraaf 3.2 Resultaten en analyse vooronderzoek. Deze gegevens zullen ook gebruikt worden bij de vergelijkingen met de eindmeting.

Eindmeting

De eindmeting is een aanpassing van de gestructureerde vragenlijst, zie bijlage S. De eindmeting geeft weer in hoeverre de leraarvaardigheden zijn verbeterd en of de leraren nu in staat zijn om de leerlingen te begeleiden bij het zelfstandig toepassen van de luisterstrategieën. Onder de leraarvaardigheden vallen bijvoorbeeld het modelleren van de luisterstrategieën en de drie fasen die horen bij het geven van een les begrijpend luisteren (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013). De beginmeting wordt uiteindelijk naast de eindmeting gelegd om verandering en vordering aan te tonen.

Evalueren op de uitvoering

Na de uitvoering van zes weken komen de leraren, de begeleider op afstand en de onderzoeker samen om te evalueren op het proces. De leraren uit de onderbouw hebben voor het samenkomen al het evaluatieformulier leraren onderbouw ingevuld, de ontwerpcriteria staan centraal in deze eindevaluatie, zie bijlage T. Aan de hand van de beschreven antwoorden van de leraren wordt er geëvalueerd. Tevens wordt er gekeken hoe de borging van het onderzoek er verder uit zal gaan zien.

4.2 Resultaten onderzoek naar het ontwerp

Gedurende zes weken hebben de leraren het ontwerp in de praktijk ingezet. Er is onderzoek gedaan naar het monitoren en meten van het ontwerp. In subparagraaf 4.2.1 wordt een overzicht gegeven van de resultaten van het monitoren van het ontwerp, in subparagraaf 4.2.2 volgt er een overzicht van de resultaten van het meten van het ontwerp.

4.2.1 Resultaten monitoren van het ontwerp

Testen van het ontwerp

Het testen van het ontwerp is positief verlopen. De leraar die het ontwerp een week heeft getest heeft twee lessen begrijpend luisteren uitgevoerd. De leraar heeft op het formulier testen van het ontwerp aangegeven dat het ontwerp de leraren ondersteunt bij het begeleiden van het begrijpend luisteren, het structuur biedt, praktisch en overzichtelijk is en het inpasbaar is binnen het Jenaplanonderwijs, zie bijlage U. Het is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs, omdat het ontwerp niet gebonden is aan een methode en het in de kring kan worden uitgevoerd. Daarnaast gaf de leraar aan dat ze de kopjes voor, tijdens en na het lezen graag in kleur ziet op het lesvoorbereidingsformulier. Dit voor extra overzicht. Ook worden er kopjes toegevoegd onder voor, tijdens en na het lezen, zoals de begrippen luisterstrategieën en onbekende begrippen. Zo kunnen de leraren bijvoorbeeld gelijk de luisterstrategieën noteren onder het daarvoor bestemde kopje, ook dit zorgt voor extra overzicht.

Tussenevaluatie

Alle leraren uit de onderbouw hebben deelgenomen aan de tussenevaluatie. De onderzoeker heeft gezamenlijk met de leraren uit de onderbouw het formulier tussenevaluatie ingevuld, zie bijlage V. De tussenevaluatie was een betekenisvolle bijeenkomst. Er ontstond een gesprek aan de hand van de punten uit de ingevulde evaluatie. De leraren bespraken met elkaar hoe de uitvoering van het ontwerp verliep en welke waardevolle momenten en knelpunten zij zijn tegengekomen. In tabel 3 worden enkele uitspraken weergegeven.

Tabel 3

<i>Analyse tussenevaluatie (bijlage V)</i>	
<u>Vraag</u>	<u>Antwoord</u>
Mijn ervaringen met de kwaliteitskaart en de handreiking:	- Prima, de handreiking geeft verschillende invalshoeken voor de luisterstrategieën. - De leraren merken dat zij enkele luisterstrategieën al uit zichzelf modelen. Ze vinden het bijzonder dat de vaardigheden snel beklijven.

Observatie

Tijdens de observaties is gebleken dat alle leraren hardop denkend voorlezen, ze zijn goed aan het modelen. Ook gaan zij alle fasen van een les begrijpend luisteren langs, dit zorgt voor complete en mooie lessen. Tijdens de observaties was te zien dat de leerlingen echt nadachten over een bepaalde strategie, zij konden bepaalde strategieën zelfs verwoorden. Opvallend in de resultaten is de fase tijdens het lezen. Veel leraren zijn consequent aan het modelen, maar vergeten dat zij ook wel eens interactief mogen zijn met de leerlingen. Vooral als het een lang verhaal is, moeten de leerlingen lang luisteren als de leraar consequent modelt. Tijdens de korte gesprekken waarin de onderzoeker feedback gaf op de gegeven lessen, is dit aan de orde gekomen. Een overzicht van alle resultaten is te vinden in bijlage W.

Registratieformulier

Alle leraren hebben na een gegeven les begrijpend luisteren op het registratieformulier belangrijke informatie genoteerd. In bijlage X is er een overzicht van bijzondere registraties terug te vinden. Zo wordt duidelijk dat alle leraren met alle luisterstrategieën zijn bezig geweest en dat zij zich bewust waren van de lesfasen (Bouwman et al., 2015). De leraren vonden het fijn om te reflecteren op de gegeven lessen en op deze manier terug te zien wat verbeterpunten waren. Zo werd het voor de leraren overzichtelijk om te zien waar ze de nog overgebleven lessen aan konden gaan werken. In tabel 4 zijn enkele ervaringen weergegeven.

Tabel 4

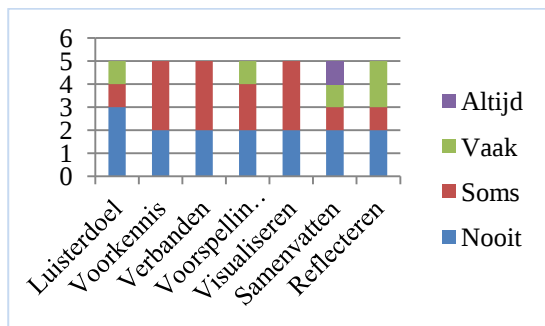
<i>Ervaring van leraren</i>	
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?	- Het besteden van meer tijd aan de fase voor het lezen. De kinderen worden geactiveerd en ik heb het idee dat ze dieper nadenken, ook vanuit andere invalshoeken. - De kinderen zijn erg enthousiast. Ze hebben goed in de gaten dat ze moeten luisteren als ik aan het modelen ben, knap dat ze dit zo vlot door hebben.

4.2.2 Resultaten meten van het ontwerp

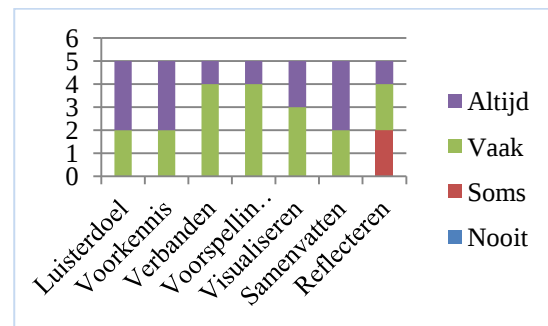
Eindmeting

Er is een groot verschil te zien in de begin- en eindmeting. Figuur 9 en 10 geven de luisterstrategieën weer die de leraren nooit, soms, vaak of nooit modelen. Figuur 9 laat hier de beginmeting zien en figuur 10 de eindmeting. De eindmeting is na zes weken van uitvoering afgenomen. Bij de beginmeting modelen de leraren de strategieën soms en nooit, een enkeling deed dit vaak of altijd. Bij de eindmeting blijkt dat alle leraren altijd of vaak de strategieën modelen,

twee leraren modellen de strategie reflecteren soms. Er is dus een grote verandering te zien wat betreft het modellen.

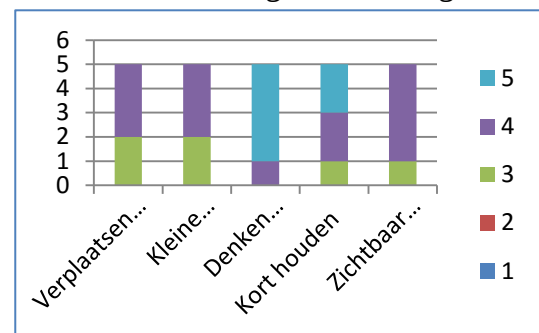

Figuur 9

Figuur 10

Ook hebben de leraren zichzelf beoordeeld met betrekking tot succesvol modellen (Bouwman, 2010). Hierbij was 1 de laagste en 5 de hoogste waardering. In figuur 11 is te zien dat elke leraar zichzelf met een 4 of 5 scoort bij het denken vanuit de ik-vorm, een hoge waardering. Deze waardering is ook terecht, gezien de resultaten van de observatie (bijlage W). De leraren konden zichzelf ook een waardering geven op het zichzelf verplaatsen in het denkproces van de leerlingen, het maken van kleine stappen, het kort houden en het zichtbaar maken dat de leraar modelt. Te zien is dat de leraren zichzelf gemiddeld een hoge beoordeling geven. Bij de laatste vraag van de eindmeting is gevraagd naar knelpunten en wat de leraren nog nodig hebben wat betreft het begrijpend luisteren. De leraren geven aan dat zij het lastig vinden om te bepalen wanneer zij van het modellen mogen afstappen om interactief te zijn met de leerlingen, dit vergt extra oefening. Förer en van de Mortel (2013) stellen namelijk dat het belangrijk is dat de leraar niet de gehele les aan het modellen is, maar dat er ook nog aandacht wordt besteed aan het interactief voorlezen. Ook willen alle leraren het modellen van de luisterstrategieën eigen maken, om het uiteindelijk geautomatiseerd te kunnen toepassen in de lessen begrijpend luisteren. Daarnaast geven de leraren aan dat zij de handreiking willen blijven gebruiken bij het voorbereiden van de lessen bij nieuwe boeken die worden aangeschaft. Ook lijkt het hen handig om een registratieformulier te ontwikkelen, waarop de leraren aangeven aan welke luisterstrategieën zij hebben gewerkt. Deze lijst kan opgenomen worden in de klassenmap van elke stamgroep. Een overzicht van de gehele analyse vindt u in bijlage Y.

Figuur 11

Evaluëren op de uitvoering

In de evaluatie op de uitvoering van het ontwerp is gebleken dat de leraren uit de onderbouw grote sprongen hebben gemaakt wat betreft het modellen van de luisterstrategieën behorende bij het begrijpend luisteren. De leraren geven aan dat zij sommige strategieën al geautomatiseerd hebben en merken ook dat leerlingen strategieën gaan inzetten tijdens het begrijpend luisteren. De leraren zetten bewust luisterstrategieën in met behulp van het ontwerp. De leraren hebben de lessen uitgevoerd aan de hand van de drie fasen (Förer & van de Mortel, 2013). De leraren vonden het ontwerp praktisch om mee te werken en het heeft hen ondersteund bij de voorbereidingen en uitvoeringen van de lessen begrijpend luisteren. De kennisoverdracht, de observaties en de feedback op de gemaakte lessen hebben de leraren geholpen bij de bevordering van de kennis en vaardigheden van de leraren wat betreft het begrijpend luisteren. Daarnaast is er in de evaluatie gesproken over borging. De leraren willen graag verder met begrijpend luisteren, om zo het

modellen van de luisterstrategieën nog meer eigen te maken. De leraren zullen een registratieformulier ontwerpen voor in de klassenmappen. Hier kunnen de leraren op noteren welke luisterstrategieën zij hebben ingezet. Zo hebben de leraren een overzicht van de luisterstrategieën die bijvoorbeeld vaker aan bod moeten komen. Ook zullen zij de lessen blijven voorbereiden aan de hand van het ontwerp. Een overzicht van de gegeven antwoorden door de leraren in de evaluatie vindt u in bijlage Z.

4.3 Conclusie onderzoek naar het ontwerp

Uit de resultaten van het onderzoek naar het ontwerp blijkt dat de kennis en vaardigheden van de leraren door middel van het ontwerp zijn ontwikkeld. Met name de leraarvaardigheid modellen. Deze vaardigheid hebben alle leraren toegepast tijdens de uitvoering van het ontwerp. Modellen is het hardop denkend voorlezen door de volwassene die hardop vertelt op welke wijze hij betekenis verleent aan de tekst door het denken over de tekst te demonstreren (Bouwman et al., 2015). Dit denken over de tekst hebben de leraren gedaan aan de hand van zeven luisterstrategieën. Een luisterstrategie is een hulpmiddel om iets in een tekst beter te begrijpen, stelt Filipiak (2006). Uit de observaties en de eindmeting blijkt dat de leraren goed zichtbaar maken dat zij modellen. Dit hebben de leraren geoefend tijdens de uitvoering van het ontwerp. Doordat de leraren het modellen zichtbaar maken, weten de leerlingen waar zij aan toe zijn en zo krijgen zij inzicht in de luisterstrategieën. In de tussenevaluatie, de evaluatie op het ontwerp en in de eindmeting gaven de leraren aan dat de leerlingen moesten wennen aan het modellen van de leraar. Het modellen zorgde ervoor dat de leerlingen wilden reageren. Dit had veel te maken met de interactie waar de leraren en leerlingen aan gewend waren. Door het kort en bondig te houden, houden de leraren de regie in handen. Leraren bepalen zelf wanneer zij interactief zijn met de leerlingen. Bouwman (2010) stelt dat het belangrijk is dat naast het modellen, de leraren ook interactief zijn met de leerlingen. De leraren hebben aangegeven dat zij het nog lastig vinden om te bepalen wanneer zij naast het modellen interactief kunnen zijn met de leerlingen. Het modellen zelf en het in de les toepassen van modellen en interactief voorlezen tegelijkertijd, vergt veel oefening (Förner & van de Mortel, 2013). Daarom is het dus belangrijk dat de leraren hier in de toekomst mee blijven oefenen, de onderzoeker heeft de leraren meegenomen in hoe zij dit kunnen doen.

De leraren zien in dat een goede voorbereiding veel oplevert. Uit de registratieformulieren blijkt dat de leraren aangeven dat een minder goede voorbereiding een slechte uitwerking heeft in de praktijk. Bouwman (2010) stelt dan ook dat een goede voorbereiding belangrijk is voor de leraarvaardigheden en voor een effectieve les begrijpend luisteren. De leraren hebben ingezien dat het voorbereiden steeds minder tijd in beslag neemt naarmate zij de kennis en vaardigheden, die komen kijken bij een voorbereiding, beter beheersen. Daarnaast hebben enkele leraren aangegeven dat ze het geven van twee lessen begrijpend luisteren per week veel vinden. Dit terwijl deze leraren elke dag een boek interactief voorlezen, maar dan zonder voorbereiding. Toch is er in de evaluatie afgesproken dat de leraren begrijpend luisteren zullen doorzetten en dat zij lessen zullen blijven voorbereiden, om het onderzoek te borgen. Borging is belangrijk om de kennis en vaardigheden die de leraren hebben opgedaan, tijdens de uitvoering van het ontwerp, actueel te houden. Het is de bedoeling dat de leraren het modellen van de luisterstrategieën uiteindelijk geautomatiseerd hebben, zodat zij deze altijd zullen inzetten bij het behandelen van een boek of verhaal. Zo zullen de leraren altijd werken aan begrijpend luisteren. De leraren gaven zelf al aan enkele strategieën al geautomatiseerd te hebben.

De leraren hebben met veel enthousiasme aan het onderzoek gewerkt. Ze hebben zelf het onderwerp begrijpend luisteren aangedragen om te onderzoeken. Hierdoor zijn ze vanuit hun eigen interesse, met veel inzet, aan de slag gegaan met het ontwerp. Deze interesse en inzet hebben voor een positief resultaat gezorgd, ze laten namelijk een ruime verandering zien in de eindmeting.

De onderzoeksvraag die centraal stond tijdens dit onderzoek was: *Hoe kunnen stamgroepsleiders in de onderbouw van een Jenaplanschool het toepassen van luisterstrategieën door leerlingen begeleiden?*

Met behulp van het modelen van de luisterstrategieën kan een leraar het tekstbegrip bij leerlingen vergroten (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013). Het modelen is dus een belangrijke leraarvaardigheid. De leraren hebben laten zien en aangegeven dat zij het modelen zichtbaar maken en dat zij dit kort en bondig doen, hierdoor weten de leerlingen wat zij kunnen verwachten. Het uiteindelijke doel is dat leerlingen zo snel mogelijk flexibel en zelfstandig strategieën kunnen inzetten (Harvey & Goudvis, 2007). Door het modelen van de luisterstrategieën is dit doel, om leerlingen zelfstandig strategieën te laten inzetten, te bereiken bij de leerlingen uit de onderbouw. Het ontwerp is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs, omdat het uitgevoerd kan worden in de kring en het niet is gebonden aan een methode. Leraren kunnen zelf invulling geven aan de lessen begrijpend luisteren. Door actief en doelgericht naar een verhaal te luisteren, verbreden leerlingen hun kennis van de wereld (Bouwman et al., 2015), wat ook weer goed past bij het Jenaplanonderwijs. Het in stand houden van de kennis en vaardigheden waar de leraren nu over beschikken is van groot belang om het toepassen van de luisterstrategieën door de leerlingen te begeleiden. Over deze borging is gesproken tijdens de evaluatie en de leraren uit de onderbouw zullen het proces doorzetten en lessen begrijpend luisteren blijven voorbereiden aan de hand van het ontwerp.

Discussie

Van der Donk en van Lanen (2014) stellen dat elk onderzoek leidt tot nieuwe vragen. Door deze vragen te inventariseren en te vermelden ontstaan er mogelijkheden voor vervolgonderzoek. In paragraaf 5.1 treft u vragen en discussiepunten en in paragraaf 5.2 worden aanbevelingen en suggesties voor vervolgonderzoek weergegeven.

5.1 Vragen en discussiepunten

Het ontwerp is goed bruikbaar voor de onderbouw, toch geven de leraren uit de onderbouw aan dat de factor tijd een beperking is. De onderbouw heeft de maken met een strak ritmisch weekrooster en het is lastig om begrijpend luisteren als vak in het rooster op te nemen. Toch geven alle leraren aan dat ze bijna elke dag een boek behandelen. Het zou dus haalbaar moeten zijn om elke week een boek voor te bereiden en te behandelen als een les begrijpend luisteren. Dit heeft ook te maken met de borging. Hier is al veel over gesproken en er zijn een aantal afspraken gemaakt op dit gebied. Zo zal begrijpend luisteren terug blijven komen in de bouwvergaderingen, worden er nieuwe boeken aangeschaft en blijven de leraren lessen begrijpend luisteren voorbereiden aan de hand van het ontwerp.

Er wordt nu in de onderbouw gewerkt met zeven luisterstrategieën (Bouwman et al., 2015; Förrer & van de Mortel, 2013). Toch benoemen Förrer en van de Mortel (2013) nog een aantal sturingsstrategieën en herstelstrategieën, die ook bij het begrijpend luisteren ingezet kunnen worden om het luisterproces te sturen. Deze strategieën zijn niet expliciet aan de orde gekomen, terwijl deze ook van belang zijn.

In subparagraaf 3.2.3 Bevragen leerlingen, worden de resultaten weergegeven van de interviews met 20 leerlingen uit de onderbouw. Uit de resultaten blijkt dat leerlingen die een A of B score behalen op hun Cito taal, vaker zelfstandig een luisterstrategie inzetten dan kinderen die een E, D of C scoren op de Cito taal. Er kan worden afgevraagd of hier gesteld kan worden of leerlingen met een hogere score beter in staat zijn om zelfstandig een luisterstrategie in te zetten dan leerlingen die een lagere score halen. Het is een momentopname geweest en wellicht was de vraagstelling lastig voor de leerlingen met een lagere taalscore. Toch is het interessant om te kijken naar verschillende instructiegroepen binnen het begrijpend luisteren. Het werken in de kleine kring is hier een goed voorbeeld van (van Elsäcker et al., 2012).

Een vraag die gesteld kan worden is of de lessen begrijpend luisteren er daadwerkelijk voor gaan zorgen dat de resultaten van het begrijpend lezen zullen verbeteren. Bouwhuis (2004) en Rivers (2011) stellen dat begrijpend luisteren de basis is voor zowel begrijpend lezen als technisch lezen. Het niveau van het begrijpend luisteren van kinderen bepaalt uiteindelijk het maximaal haalbare niveau van het begrijpend lezen. Het is dus mooi om te onderzoeken hoe de overgang van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen is van groep 3 naar groep 4. Of daadwerkelijk de resultaten op OJS de Zevensprong betreft het begrijpend lezen zullen verbeteren, moet de toekomst uitwijzen. De leerlingen die nu in groep 1 en 2 zitten, krijgen pas over enkele jaren te maken met begrijpend lezen.

De leraren geven aan dat zij ook wel eens de focus van het onderzoek op een ander onderwerp willen richten dan het domein taal. Al enkele jaren is er onderzoek verricht in het teken van begrijpend lezen. Dit schooljaar zijn er een aantal leraren begonnen met de vernieuwing van de rapporten, het zou interessant zijn om bijvoorbeeld een onderzoek te doen naar kindportfolio's

5.2 Aanbevelingen en suggesties voor vervolgonderzoek

Aanbevelingen:

- Het is belangrijk om het gehele ontwerp consequent in te blijven zetten. Dit in verband met de verwezenlijking en borging van de kennis en vaardigheden van de leraren uit de onderbouw.
- De leraren zullen hun kennis wat betreft het begrijpend luisteren op peil moeten houden om de handreiking, het voorbereidingsformulier en de kwaliteitskaart actueel te houden. Zij zullen zich moeten blijven verdiepen in literatuur gericht op het begrijpend luisteren.
- Tijdens bouwvergaderingen zal er tijd vrij gemaakt moeten worden om de stand van zaken bespreekbaar te maken. Leraren spreken naar elkaar uit wat zij precies doen aan begrijpend luisteren in de klas en maken eventueel nieuwe afspraken. Door elkaars voorbereidingen te bekijken en hier feedback op te geven, blijven de leraren scherp. In deze vergaderingen kunnen ook nieuwe ideeën besproken worden.
- Het is aan te bevelen om verschillende activiteiten in te zetten als de fase na het lezen is afgerond. Leerlingen hebben zo de kans om het verhaal te verwerken. Dit komt het tekstbegrip ten goede (Vernooij, 1997).
- Blijven oefenen met de omschakeling tussen modellen en interactief voorlezen. Dit vergt veel oefening, maar is noodzakelijk. Het voorlezen moet voor kinderen ook een leuke activiteit blijven (Förre & van de Mortel, 2013).
- Het is een mooie stap om de kennis die de leraren uit de onderbouw nu hebben wat betreft het modellen te delen met de leraren uit de midden- en bovenbouw. Modellen is een vaardigheid die door de gehele school ingezet kan worden tijdens het behandelen van teksten en verhalen (Bouwman et al., 2015).
- Begrijpend luisteren een vaste plek te geven op het weekrooster, zo wordt er consequent gewerkt aan begrijpend luisteren.
- Om als bouw nog eens goed te kijken naar de sturingsstrategieën en herstelstrategieën die Förre & van de Mortel (2013) beschrijven. Wellicht kan het de leraren verder helpen bij het onderwijzen van begrijpend luisteren.

Suggesties voor vervolgonderzoek:

- Een onderzoek naar de invloed van het modellen van de luisterstrategieën op de leerlingen uit de onderbouw. In dit onderzoek is onderzocht hoe leraren ervoor kunnen zorgen dat zij het zelfstandig toepassen van luisterstrategieën door leerlingen kunnen begeleiden. Het zou dus een mooie stap zijn om te gaan kijken naar de invloed van het modellen van de luisterstrategieën op de leerlingen.
- Een onderzoek gericht op het begrijpend luisteren in groep 3 en het begrijpend lezen in groep 4 en dan met name de overgang van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen.
- Modellen en interactief voorlezen vallen onder begrijpend luisteren. Het is aan te bevelen om een onderzoek uit te voeren gericht op werkvormen en materialen die het begrijpend luisteren stimuleren bij leerlingen uit de onderbouw.
- Er zijn de afgelopen jaren onderzoeken gedaan naar begrijpend lezen, woordenschat en begrijpend luisteren. Een vervolgonderzoek om logische verbanden te leggen tussen de verschillende onderzoeken zou een mooie stap zijn.
- Een aantal leraren hebben de wens om kindportfolio's in te voeren. Er wordt op dit moment druk gewerkt aan een eventuele aanpassing van de rapporten. Wellicht is het interessant om deze ontwikkeling te koppelen aan een onderzoek naar kindportfolio's.

Literatuurlijst

- Ahlers, L. (2007). *Een goede leesstart*. Amersfoort: Drukkerij Wilco.
- Baarda, B. (2014). *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Biemiller, A. (2003). *Oral Comprehension Sets the Ceiling on Reading Comprehension*. Opgehaald van <http://www.aft.org/periodical/american-educator/spring-2003/oral-comprehension-sets-ceiling-reading>
- Both, K. (2011). *Jenaplan 21*. Hoogeveen: Van Genne.
- Bouwhuis, M. (2004). Begrijpend luisteren: de basis voor lezen Taal-leesonderwijs in groep 3. *JSW*, 88(5), 20-23.
- Bouwman, A. (2010). Hardop oefenen met leerling in je kielzog. *Didaktief*, 40(8), 5-7.
- Bouwman, A., & Mortel, K. v. (2014). Het optimaliseren van begrijpend leesresultaten Begin bij begrijpend luisteren. *HJK*, 42(3), 10-13.
- Bouwman, A., Mortel, K. v., Maas, J., & Wit, M. d. (2015). *Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat*. Amersfoort: CPS.
- Broekhof, K. (2015). *Kwaliteitskaart Begrijpend luisteren*. Den Haag: School aan Zet.
- CEDgroep. (sd). *Modeling*. Opgehaald van <http://www.kenniscentrumbegrijpendlezen.nl/jongekind/modeling.aspx>
- Chall, S., Baldwin, L., & Jacobs, V. (1990). *The Reading Crisis. Why Poor Children Fall Behind*. Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press.
- Donk, C. v., & Lanen, B. v. (2014). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: uitgeverij coutinho.
- Elsäcker, W. v., Beek, A. v., Hillen, J., & Peters, S. (2012). *De Taallijn Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Expertisecentrum Nederlands. (2010). Opgehaald van <http://tule.slo.nl/Nederlands/F-L01.html>
- Filipiak, P. (2006). De didactiek van het 'Hardopdenkend (voor)lezen'. *JSW*, 90(2), 20-23.
- Förrer, M., & Mortel, K. v. (2013). *Lezen... Denken... Begrijpen... Handboek begrijpend lezen in het basisonderwijs*. Amersfoort: Drukkerij Wilco.
- Gijssel, M., Snoeijer, I., & Geerdink, S. (2015). Onderzoek in de school Een stimulans voor begrijpend lezen. *JSW*, 99(5), 12-15.
- Handy, T., & Stein, M. (2010). *Teaching academic reading strategies to improve learning*.

Niceville: Northwest Florida State College.

- Harvey, S., & Goudvis, A. (2007). *Strategies that Work Teaching Comprehension for Understanding Engagement*. Portland: Stenhouse Publishers.
- Kool, A. (2015). *Hoe zorg ik dat begrijpend luisteren meer is dan interactief voorlezen?* Opgehaald van CPS: <http://www.cps.nl/het-jonge-kind/begrijpend-luisteren>
- Krings-Heussen, M. (2006). Van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen een werkwijze voor het basisonderwijs en het speciaal onderwijs. *JSW*, 90(6), 28-31.
- Leenders, Y., Naafs, F., & Oord, I. v. (2002). *Effectieve instructie Leren lesgeven met het activerende directe instructiemodel*. Amersfoort: cps.
- Marzano, R. (2004). *Building Background Knowledge for Academic Achievement*. Baltimore: ASCD.
- Mortel, K. v. (2014, Januari 21). *Scholen die de begrijpend leesresultaten willen verbeteren beginnen in de onderbouw: 3 tips om direct toe te passen*. Opgehaald van <http://www.cps.nl/blog/2014/01/21/Scholen-die-de-begrijpend-leesresultaten-willen-verbeteren-beginnen-in-de-onderbouw-3-tips-om-direct-toe-te-passen>
- Mortel, K. v., & Ballering, C. (2014). *Verdiepend lezen leerlingen begeleiden bij het begrijpend lezen van complexe teksten*. Amersfoort: CPS.
- Mortel, K. v., & Förner, M. (2013). *Grip op leesbegrip Toetsen en evalueren van begrijpend luisteren en begrijpend lezen*. Amersfoort: CPS.
- Nederlands, E. (2010). *Luisterstrategieën*. Opgehaald van <http://www.leerlijntaal.nl/page/303/begrijpend-luisteren.html>
- Petersen, p. (1985). *Het kleine Jenaplan*. Barendrecht: Stichting Doorbraak.
- Ploeg-Feenstra, M. v. (n.d.). *Begrijpend luisteren met Ik & Ko*. Tilburg: Zwijzen B.V.
- Rivers, W. (2011). Listening comprehension. *The Modern Language Journal*, 50(4), 196-204.
- Sikken, M. (2014). *Effectief begrijpend lezen Modeling*. Drachten: Cedin.
- Verhallen, M. (2009). *Meer en beter woorden leren*. Utrecht: PO-raad.
- Verhallen, M. V. (1994). *Woorden leren woorden onderwijzen*. Hoevelaken: CPS.
- Vernooy, K. (1997). Het stimuleren van begrijpend luisteren door interactief voorlezen. *JSW*, 82(1), 1-6.
- Vernooy, K. (2002). Elk kind een lezer Beginnend lezen. *JSW*, 87(1), 12-17.
- Vernooy, K. (2003). Een goede woordenschat. *JSW*, 87(10), 38-41.
- Vernooy, K. (2007). *Effectief leesonderwijs nader bekeken*. Utrecht: Projectbureau Kwaliteit voor

de implementatiekoffer.

Walta, J. (2004). Interactief werken. *JSW*, 88(10), 42-43.

Bijlagen

Bijlage A:	Evaluatie onderzoeksproces
Bijlage B:	Poster
Bijlage C:	Verklaring inzake oorspronkelijkheid en gedragscode onderzoek
Bijlage D:	Verklaring uitvoeren ontwerp
Bijlage E:	Gestructureerde vragenlijst leraren
Bijlage F:	Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen
Bijlage G:	Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren
Bijlage H:	Analyse gestructureerde vragenlijst leraren
Bijlage I:	Analyse mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren
Bijlage J:	Analyse mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen
Bijlage K:	Presentatie 27 januari 2016
Bijlage L:	Kwaliteitskaart (ontwerp)
Bijlage M:	Lesvoorbereidingsformulier (ontwerp)
Bijlage N:	Handreiking (ontwerp)
Bijlage O:	Testen van het ontwerp
Bijlage P:	Tussenevaluatie
Bijlage Q:	Observatieformulier leraren onderbouw
Bijlage R:	Registratieformulier begrijpend luisteren
Bijlage S:	Eindmeting
Bijlage T:	Evaluatieformulier leraren onderbouw
Bijlage U:	Analyse testen van het ontwerp
Bijlage V:	Analyse tussenevaluatie
Bijlage W:	Analyse observaties
Bijlage X:	Analyse registratieformulieren
Bijlage Y:	Analyse eindmeting
Bijlage Z:	Analyse evalueren op het ontwerp

Bijlage A: Evaluatie onderzoeksproces

Ik kijk zeer positief terug op het onderzoeksproces. Het heeft mij op een hoger niveau gebracht als leraar en als onderzoeker. OJS de Zevensprong is nu al een aantal jaren een academische school, waarin schoolbreed onderzoek wordt gedaan. Het was dus te verwachten dat de leraren veel ervaring hadden met het uitvoeren van een ontwerp. Toch was het voor de leraren uit de onderbouw de eerste keer dat zij deelnamen aan een onderzoek binnen de school. Dit hebben zij erg goed opgepakt, de leraren waren erg actief en stonden voor alles open. Het enthousiasme en de interesse van de leraren uit de onderbouw zorgde ervoor dat het ontwerp goed werd uitgevoerd.

Het proces heeft mij mogelijkheden en knelpunten laten zien. Zo was het goed te zien dat de leraren enthousiast werden door de reacties van de kinderen die zij kregen tijdens het uitvoeren van de lessen begrijpend luisteren en door hun eigen interesse in het thema van het onderzoek. De leraren zagen in dat het onderzoek een meerwaarde had voor hun eigen onderwijs. Een knelpunt was dat ik alle stappen van het onderzoeksproces erg snel wilde doen. Na het bestuderen van de literatuur dacht ik bijvoorbeeld al na over een ontwerp. Dit was niet juist, eerst volgde het belangrijke vooronderzoek om de beginsituatie helder te krijgen. Zo ben ik gedurende het onderzoeksproces meerdere succeservaringen en knelpunten tegengekomen die mij een stap verder hebben gebracht.

Dit onderzoek heeft de leraren uit de onderbouw veel kennis en vaardigheden bijgebracht wat betreft begrijpend luisteren en dan met name het model van de luisterstrategieën. Door de literatuurstudie en het ontwerp heb ik veel ideeën uit de theorie aan de praktijk kunnen verbinden. Ik ben gaan inzien dat het als leraar erg belangrijk is om literatuur in de praktijk tot uitvoering te brengen, om zo tot nieuwe inzichten te komen en je kwaliteiten als leraar te kunnen verbeteren. Om de literatuur in de praktijk te brengen is het noodzakelijk geweest om zorgvuldig te plannen. Ik had te maken met een aantal mensen die meewerkten aan de uitvoering van het ontwerp. Vergaderingen, bijeenkomsten, observaties, feedbackmomenten en kennisoverdrachten, allemaal momenten waar een duidelijke organisatie en planning voor nodig was. Ook hier hebben de leraren aan meegewerkt door tijd vrij te maken voor deze momenten en zich aan afspraken te houden, zodat er geen vertragingen waren in de uitvoering van het ontwerp. Hier ben ik hen erg dankbaar voor.

De school is graag in ontwikkeling op allerlei vlakken. Dit doen zij niet alleen door deel te nemen aan het academische traject, maar ook door het opzetten van verschillende werkgroepen. Deze werkgroepen hebben een eigen onderwijskundig doel. Deze inzet en motivatie is mooi om te zien en goed voor de school. Dit moet ook zeker behouden worden, want dit komt het academische traject alleen maar ten goede. De borging van onderzoeken zorgt dan ook voor onderwijsverbetering. Alle academische onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd binnen de school hebben dan ook allemaal bijgedragen aan de verbetering van één vak, namelijk het begrijpend leesonderwijs.

Ik ben blij dat ik heb kunnen bijdragen aan de schoolontwikkeling. Dat de leraren het begrijpend luisteren gaan doorzetten geeft mij een goed gevoel. Zoals ik al eerder beschreef heeft het enthousiasme van het team en in het specifiek het enthousiasme van de leraren uit de onderbouw mij veel energie gegeven voor het onderzoeksproces. Ik kijk met plezier terug om deze leerzame en mooie periode van onderzoek.

Bijlage B: Poster

Bijlage E: Gestructureerde vragenlijst leraren

Gestructureerde vragenlijst leraren onderbouw

Begrijpend luisteren

Groep:	Leraar:
Datum:	

1. Welke luisterstrategieën **model** je (hardop denkend voordoen)?

Luisterstrategieën	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik vertel hardop denkend het luisterdoel				
• Ik haal hardop denkend voorkennis op				
• Ik leg hardop denkend verbanden: ik stel mijzelf wie-wat-waarom vragen				
• Ik doe hardop denkend voorspellingen				
• Ik visualiseer hardop denkend				
• Ik vat hardop denkend de tekst samen				
• Ik reflecteer hardop denkend op de tekst				

2. Wanneer stel je luistervragen aan de leerlingen?

Luistervragen				
☐ Bij een opdracht	☐ Bij de behandeling van een boek			
☐ In de kring	☐ Tijdens de vertelkring			
☐ Bij het bekijken van een filmpje	☐ Anders, namelijk:			
	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Dit doe ik:				
• Hoe reflecteer je met de kinderen op deze luistervragen?				

3. Wat doe je voor, tijdens en na het lezen?

Voor het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik verken de tekst: titel, kaft, illustraties etc.				
• Ik geef aanvullende informatie over het onderwerp				
• Ik besteed aandacht aan 2-3 onbekende begrippen				

Dit doe ik ook nog voor het lezen:				
Tijdens het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
Ik lees de tekst hardop denkend voor om zo duidelijk te maken wat je doet om de tekst te begrijpen (modelen)				
Dit doe ik ook nog tijdens het lezen:				
Na het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
Ik bepaal of het doel behaald is				
Ik benoem de nieuwe kennis met de leerlingen				
Ik praat en denk over de tekst				
Dit doe ik ook nog na het lezen:				

Bijlage F: Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen

Mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen onderbouw Begrijpend luisteren

Groep:	Leerling:
Datum:	

1. Welke luisterstrategieën zetten de leerlingen zelfstandig in?

Luisterstrategieën	Ja	Nee
Als jij een boek ziet, vraag jij je dan af wat je wilt weten over het boek?		
Opmerkingen:		
Vraag jij je af wat je al weet over waar het boek over gaat?		
Opmerkingen:		
Vraag jij je af?: wie-wat-waar-waarom		
Opmerkingen:		
Vraag jij jezelf af waar het verhaal over gaat?		
Opmerkingen:		
Maak je plaatjes of een filmpje over het boek in je hoofd?		
Opmerkingen:		
Denk je na het luisteren naar het verhaal nog na over waar het verhaal in het kort over ging?		
Opmerkingen:		
Vraag jij je na het luisteren naar het verhaal af of je nu weet wat je wilde weten?		

Opmerkingen:

Bijlage G: Mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren

Interview leraren onderbouw

Leraar:
Datum:

	Vraag	Antwoord
1	Wat versta jij onder begrijpend luisteren?	Wat doe je al? Hoe loopt dat?
2	Hoe vaak in de week besteed je aandacht aan begrijpend luisteren?	
3	Wat voor teksten gebruik je?	
4	Stel je vragen tijdens het lezen?	Wat voor vragen?
5	Lees je een boek één keer of meerdere malen voor?	

6	Hoe zorg je voor betrokkenheid en beleving van de leerlingen tijdens het begrijpend luisteren?	
7	Welke materialen gebruik je bij het begrijpend luisteren?	
8	Zijn er materialen die je mist?	
9	Zijn er doelen gericht op begrijpend luisteren in de onderbouw?	
10	Wat mis je op het gebied van kennis en vaardigheden?	Waar loop je tegenaan? Wat weet je niet? Wat mist er op het gebied van begrijpend luisteren?
11	Wat hoop je dat het onderzoek jou en de school oplevert?	Verwachtingen?

Bijlage H: Analyse gestructureerde vragenlijst leraren

Analyse gestructureerde vragenlijsten leraren onderbouw Begrijpend luisteren

1. Welke luisterstrategieën **model** je (hardop denkend voordoen)?

Luisterstrategieën	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik vertel hardop denkend het luisterdoel	0	1	1	3
• Ik haal hardop denkend voorkennis op	0	0	3	2
• Ik leg hardop denkend verbanden: ik stel mijzelf wie-wat-waarom vragen	0	0	3	2
• Ik doe hardop denkend voorspellingen	0	1	2	2
• Ik visualiseer hardop denkend	0	0	3	2
• Ik vat hardop denkend de tekst samen	1	1	1	2
• Ik reflecteer hardop denkend op de tekst	0	2	1	2

2. Wanneer stel je luistervragen aan de leerlingen?

Luistervragen				
○ Bij een opdracht – 5	○ Bij de behandeling van een boek – 5			
○ In de kring – 5	○ Tijdens de vertelkring – 2			
○ Bij het bekijken van een filmpje - 4	○ Anders, namelijk – 0			
	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Dit doe ik:	0	3	2	0
• Hoe reflecteer je met de kinderen op deze luistervragen? Direct of als evaluatie antwoorden bespreken met de kinderen. Door middel van het stellen van open vragen. Nagaan of we als klas genoeg informatie hebben. Hebben we antwoord op onze vraag?				

3. Wat doe je voor, tijdens en na het lezen?

Voor het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik verken de tekst: titel, kaft, illustraties etc.	0	2	1	2
• Ik geef aanvullende informatie over het onderwerp	0	1	3	1
• Ik besteed aandacht aan 2-3 onbekende begrippen	0	1	0	3
• Dit doe ik ook nog voor het lezen: Interactief voorlezen wordt door alle leraren aangegeven. Onderwerp van het boek koppelen aan de actualiteit of beleavingswereld.				

Tijdens het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
Ik lees de tekst hardop denkend voor om zo duidelijk te maken wat je doet om de tekst te begrijpen (modellen)	0	1	1	3
Dit doe ik ook nog tijdens het lezen: Samenvatten, aandacht voor moeilijke woorden, wijzen op plaatjes voor beter begrip, interactie, vragen stellen, vragen naar ervaringen met dezelfde situaties.				
Na het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
Ik bepaal of het doel behaald is	0	1	1	3
Ik benoem de nieuwe kennis met de leerlingen	0	1	1	3
Ik praat en denk over de tekst	0	1	1	3
Dit doe ik ook nog na het lezen: Mening vragen van de kinderen over het verhaal, vragen stellen over het verhaal, vragen naar eigen ervaringen, moraal uit het verhaal bespreken, platen bespreken.				

Bijlage I: Analyse mondeling minder gestructureerde vragenlijst leraren

Analyse interview leraren onderbouw

	Vraag	Antwoord
1	Wat versta jij onder begripend luisteren?	De leraren geven aan dat begripend luisteren te maken heeft met kritisch luisteren in verschillende situaties en met verschillende soorten teksten. Ze stellen dat het fonemisch bewustzijn een belangrijke rol speelt bij het begripend luisteren. Ook het interactief voorlezen wordt door enkele leraren aangekaart.
2	Hoe vaak in de week besteed je aandacht aan begripend luisteren?	Er wordt dagelijks door de leraren voorgelezen. Vaak zijn dit prentenboeken, met thema's komt het nog geregeld voor dat er uit informatieve boeken wordt voorgelezen. Enkele leraren benoemen dat zij interactief voorlezen. De leraren geven aan dat zij het begripend luisteren graag vast op het rooster terugzien.
3	Wat voor teksten gebruik je?	De leraren geven aan dat zij verschillende teksten gebruiken, dus niet alleen het voorlezen uit een prentenboek. Verschillende voorbeelden zijn: het zinnenboek, prentenboeken, versjes, liedjes, voorleesboeken en versjes. Daarnaast wordt er aangegeven dat er een tekst wordt gekozen die bij het doel van de les past.
4	Stel je vragen tijdens het lezen?	Alle leraren geven aan dat zij vragen stellen tijdens het lezen van een tekst. Te denken valt aan: verduidelijkingsvragen, wie-wat-waar-waarom-vragen, vragen om woorden duidelijk te maken, voorspellende vragen en reflecterende vragen. Daarnaast wordt er door één leraar aangegeven dat hij tijdens het lezen hardop denkend vragen aan zichzelf stelt (modelen). Dit doet hij geregeld.
5	Lees je een boek één keer of meerdere malen voor?	De boeken worden over het algemeen meerdere malen voorgelezen. Dit gaat voornamelijk om boeken die door de kinderen worden gekozen of waar de leraar voor kiest. Dit heeft te maken met het aanbieden van nieuwe woorden, zo wordt er onder andere gewerkt aan woordenschat.

6	Hoe zorg je voor betrokkenheid en beleving van de leerlingen tijdens het begrijpend luisteren?	Alle leraren geven aan dat ze dit doen door gebruik te maken van stemgebruik en mimiek, ook zorgen de leraren dat ze tussendoor vragen stellen aan de kinderen (interactief voorlezen). Er zijn twee leraren die aangeven dat zij activiteiten organiseren om de betrokkenheid en beleving te stimuleren bij de kinderen. Tijdens thema's binnen de school of in de klas, staan er een aantal boeken centraal. Leerlingen worden gestimuleerd om materialen mee te nemen passend bij het thema of het verhaal.
7	Welke materialen gebruik je bij het begrijpend luisteren?	Concreet materiaal mist op het gebied van begrijpend luisteren komt tijdens deze vraag ter sprake. De leraren geven aan welke materialen ze wel inzetten tijdens het voorlezen. Het digibord, woordkaartjes/plaatjes, de map die hoort bij fonemisch bewustzijn en verschillende soorten boeken.
8	Zijn er materialen die je mist?	-
9	Zijn er doelen gericht op begrijpend luisteren in de onderbouw?	De desbetreffende leraren geven aan dat er vast ergens een leerlijn is of doelen, maar dat ze deze niet paraat hebben. Wel zijn er doelen vanuit de methodiek 'Dat's andere Taal', passend bij het Jenaplan, maar hier ligt de nadruk meer op het spreken.
10	Wat mis je op het gebied van kennis en vaardigheden?	○ Kennis: hoe maak je een les begrijpend luisteren ○ Doelen ○ Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van begrijpend luisteren ○ Materialen passend bij begrijpend luisteren ○ Uitgewerkte lessen met alle facetten die passen binnen het begrijpend luisteren ○ Geschikte boeken ○ Organisatie
11	Wat hoop je dat het onderzoek jou en de school oplevert?	○ Woordenschat geïntegreerd in de lessen begrijpend luisteren ○ Begrijpend luisteren een vaste plek op het programma ○ Handvatten om een les begrijpend luisteren aan te pakken ○ Een uitbreiding van de kennis ○ Werkvormen en vervolgactiviteiten ○ Uitgewerkte lessen ○ Een theoretische onderbouwing

Bijlage J: Analyse mondeling gestructureerde vragenlijst leerlingen

Analyse mondeling gestructureerde vragenlijsten leerlingen onderbouw Begrijpend luisteren

1. Welke luisterstrategieën zetten de leerlingen zelfstandig in?

Luisterstrategieën	Ja	Nee
• Als jij een boek ziet, vraag jij je dan af wat je wilt weten over het boek?	11	9
• Vraag jij je af wat je al weet over waar het boek over gaat?	13	7
• Vraag jij je af?: wie-wat-waar-waarom	11	9
• Vraag jij jezelf af waar het verhaal over gaat?	13	7
• Maak je plaatjes of een filmpje over het boek in je hoofd?	13	7
• Denk je na het luisteren naar het verhaal nog na over waar het verhaal in het kort over ging?	10	10
• Vraag jij je na het luisteren naar het verhaal af of je nu weet wat je wilde weten?	6	14

Bijlage K: Presentatie 27 januari 2016

Onderzoek begrijpend luisteren Het model van de luisterstrategieën

OJS DE ZEVENSPRONG
2015-2016
MARIËTTE VAN DORSSER, VERA METSELAAR
EN MARK WEDA

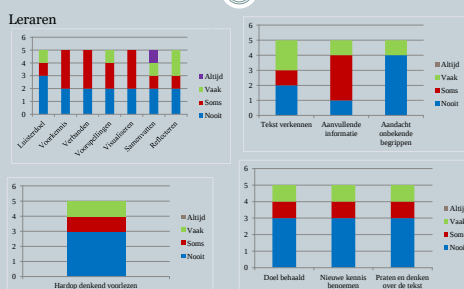
Introductie

- Onderbouw
- Aanleiding en doel
- Resultaten vooronderzoek
- Aanpak

Genomen stappen

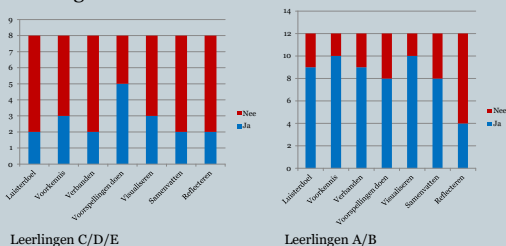
- Eerdere onderzoeken gelezen
- Gesprek voor de zomervakantie
- Inventarisatie onderwerp in het team
- Verdieping in de literatuur
- Contact en overleg KPZ
- Plan van aanpak
- Hoofd- en deelvragen opgesteld
- Consultaties op de KPZ en Zevensprong met thesisebegeleider
- Onderzoeksvoorstel
- Presenteren onderzoeksvoorstel met Vera op KPZ
- Vragenlijst + interview leraren
- Vragenlijst/interview leerlingen
- Conclusies vooronderzoek

Resultaten vooronderzoek

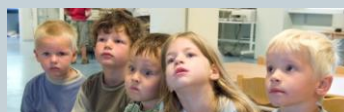
Resultaten vooronderzoek

Leerlingen

Begrijpend luisteren

- Begrijpend luisteren is het begrijpen van mondelinge informatie. Het is een doelgerichte activiteit, maar het is ook een middel: als voorlezer wil je met het lezen van de tekst bepaalde doelstellingen bereiken.
- Focus op drie punten:
 - Vaste lesopbouw
 - Luisterstrategieën
 - Modellen

Vaste lesopbouw

- **Voor het lezen**
 - Het doel van de tekst benoemen
 - Het verkennen van de tekst
 - Aanvullende informatie geven over het onderwerp
 - 2-3 onbekende begrippen aanbieden.
- **Tijdens het lezen**
 - Modellen - hardop de tekst voorlezen
 - De leerlingen enthousiasmeren bij het lezen van de tekst
- **Na het lezen**
 - Samen met de leerlingen nagaan of het doel behaald is
 - Praten en denken over de tekst ter bevordering van de luisterstrategieën
 - Bespreken van nieuw opgedane kennis
 - (De leraar geeft een betekenisvolle opdracht)

Vernooy (1997)

Luisterstrategieën

- Een luisterstrategie is een hulpmiddel om iets in een tekst beter te begrijpen.
- De luisterstrategieën zijn geen doel op zich. Het doel van de les heeft namelijk vaak te maken met het begrijpen van de tekst.
- Luisterstrategieën zijn eigenlijk de gedachten die je als lezer hebt bij het lezen van een tekst.

Luisterstrategieën

- Het luisterdoel bepalen: wat wil ik weten?
- De voorkennis ophalen: wat weet ik er al van?
- Verbanden leggen: wie-wat-waarom-vragen.
- Voorspellingen doen: waar zal de tekst over gaan?
- Visualiseren: wat zie ik (in mijn gedachten)?
- Samenvatten: kan ik kort vertellen waar de tekst over gaat?
- Reflecteren op de tekst: wat vind ik van de tekst? Weet ik nu wat ik wilde weten?

Bouwman et al. (2015)

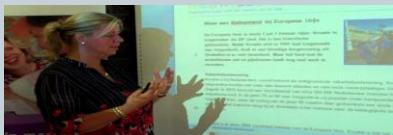
7

Modellen

- **Modeling (hardop denken) is**
 - hét middel om het tekstbegrip van leerlingen te bevorderen.
 - Het is hardop denkend voorlezen door de volwassene
 - die hardop vertelt op welke wijze zij betekenis verleent aan de tekst door het denken over de tekst te demonstreren.
- **Bij modellen treedt geen interactie op, de leraar doet iets voor. Modellen helpt kinderen verbanden te zien die ze zelf niet zien, het laat kinderen ervaren dat je een probleem kunt oplossen in de tekst.**

Modellen

- **Aandachtspunten modellen**
- **Handelingen om tot goed modellen te komen**

Voorbeeld modellen

- **Luisterstrategie: Het luisterdoel bepalen: wat wil ik weten?**
- **Luisterstrategie: Voorspellingen doen: waar zal de tekst over gaan?**

Voorbeeld modellen

- **'Klein-Mannetje zette het op een lopen.'** Wat zou dat betekenen? Oh wacht, hier zie ik het op het plaatje, zie je dat? Hij rent heel hard weg. Dus: 'hij zette het op een lopen' betekent: 'hij rende hard weg'.

Welke luisterstrategie past de leraar toe?

Opdracht 1

- Een les begrijpend luisteren voorbereiden in tweetallen.
- In klad inleveren bij Mark
- Mariëtte en Mark kijken dit even door, dan krijg je de voorbereiding terug.
- Deze type je netjes uit (uiterlijk 10 februari). En in Mark zijn postvak, deze wordt gelamineerd.

Opdracht 2

- Na 10 februari, bereidt iedereen zelf een prentenboek voor adhv de ontwerpen.
- Deze werk je zelf netjes uit in word, uiterlijk 18 februari zet je deze in het mapje op de leerkrachtenschijf: begrijpend luisteren
- Leerkrachtenschijf → onderbouw algemeen → begrijpend luisteren → lesvoorbereidingen

Vervolgstappen

- Ontwerp
- Uitprobeerweek = Greta 22 t/m 26 februari twee lessen
- Uitvoering van 6 weken = Week 10 t/m week 15
- Tussenevaluatie = 16 maart
- Lesobservaties door Mariëtte en Mark = 23 maart
- Evaluatieformulier = na elke les bijhouden
- Aanschaffen nieuwe boeken? = Jolanda + Caroline??

Tijdens lesobservaties 23 maart

- Voorstel
- 08.45 - Muizen
- 09.30 – Bijen
- 10.15 – Mollen
- 11.00 – Vlinders

Bijlage L: Kwaliteitskaart

OJS de Zevensprong

Kwaliteitskaart Begrijpend Luisteren

Voor het lezen ± 15 minuten

Vorbereiding op het luisteren door middel van hardop te denken en gedachten uit te wisselen met de leerlingen.

- Het doel van de tekst benoemen
- Het verkennen van de tekst met bevordering van de luisterstrategieën
- Aanvullende informatie geven over het onderwerp
- 2-3 onbekende begrippen aanbieden

Tijdens het lezen ± 10 minuten

De tekst wordt hardop denkend voorgelezen door de leraar, er is beperkte ruimte voor interactie.

- Modellen - hardop de tekst voorlezen met bevordering van de luisterstrategieën. Wat doe jij als leraar om de tekst te begrijpen, verwoord je denkproces
- De leerlingen enthousiasmeren bij het lezen van de tekst

Na het lezen ± 10 minuten

Bespreken van datgene wat in de voorfase en tijdensfase aan bod is geweest.

- Samen met de leerlingen nagaan of het doel behaald is
- Praten en denken over de tekst ter bevordering van de luisterstrategieën
- Bespreken van nieuw opgedane kennis

De luisterstrategieën

1. Het luisterdoel bepalen:
Wat wil ik weten?
2. De voorkennis ophalen bij de leerlingen
Wat weet ik er al van?
3. Voorspellingen doen
Waar zal de tekst over gaan? Wat gaat er gebeuren?
4. Verbanden leggen
Wie-wat-waarom-vragen
5. Visualiseren
Wat zie ik (in mijn gedachten)?
6. Samenvatten
Kan ik kort vertellen waar de tekst over gaat?
7. Reflecteren op de tekst
Wat vind ik van de tekst? Weet ik nu wat ik wilde weten?

Succesvol modellen

Verplaats je in het denkproces van de leerlingen

Denk vanuit de ik-vorm

Houd het kort

Maak zichtbaar dat je modelt, benoem wat je denkt, wijs naar je hoofd

Modellen is niet

Het stellen van inhoudelijke vragen en het uitleggen van de tekst

Het helemaal niet meer stellen van vragen

Modellen mag nooit ten koste gaan van het leesplezier

Leerlijn begrijpend luisteren groep 1 tot en met 3

Leerlingen:

- kunnen hun aandacht richten en gedurende langere tijd vasthouden.
- hebben een positieve luisterhouding.
- begrijpen een (voorgelezen) verhaal of informatieve tekst.
- kunnen belangrijke en minder belangrijke informatie onderscheiden.
- kunnen voorspellingen doen en deze al luisterend bijstellen.

Tips voor de leraar

Lees de tekst van te voren goed door, bekijk welke delen van het boek je wilt gaan modelen.

Model een tot vier keer per tekst, het voorlezen moet een leuke activiteit blijven.

Noteer op bijvoorbeeld post-its de zinnen die je wilt gaan modelen. Plak deze op de desbetreffende bladzijde van de tekst. Dit is een handige geheugensteun.

Het is niet de bedoeling dat je helemaal geen vragen meer stelt.

Modelen is een vaardigheid die veel oefening vraagt. Blijf oefenen!

Bijlage M: Lesvoorbereidingsformulier

OJS de Zevensprong

Lesvoorbereidingsformulier Begrijpend Luisteren

Naam:	Groep:
Datum:	Boek:

Aan deze twee luisterstrategieën ga ik expliciet werken deze begrijpend luisterles (kruis aan):	☐ Het luisterdoel bepalen: <i>Wat wil ik weten?</i>
	☐ De voorkennis ophalen bij de leerlingen <i>Wat weet ik er al van?</i>
	☐ Voorspellingen doen <i>Waar zal de tekst over gaan? Wat gaat er gebeuren?</i>
	☐ Verbanden leggen <i>Wie-wat-waarom-vragen</i>
	☐ Visualiseren <i>Wat zie ik (in mijn gedachten)?</i>
	☐ Samenvatten <i>Kan ik kort vertellen waar de tekst over gaat?</i>
	☐ Reflecteren op de tekst <i>Wat vind ik van de tekst? Weet ik nu wat ik wilde weten?</i>

Doel van de les:

<u>Voor het lezen:</u> Verken de tekst aan de hand van de gekozen luisterstrategieën, beschrijf hoe je aanvullende informatie geeft en benoem de 2-3 onbekende begrippen die je gaat aanbieden: <u>Luisterstrategie (beschrijf de gekozen luisterstrategie):</u> <u>Aanvullende informatie:</u> <u>Onbekende begrippen:</u>
--

Tijdens het lezen:

Model je geen luisterstrategie in deze fase, dan lees je het verhaal (eventueel) interactief voor.

Wat doe jij als leraar om de tekst te begrijpen? Schrijf globaal de zinnen op die je gaat gebruiken bij het onderwijzen van de luisterstrategieën die jij gekozen hebt, hoe enthousiasmeer je de leerlingen:

Luisterstrategie:

Na het lezen:

Model je geen luisterstrategie in deze fase, dan ga je de stappen van deze fase langs door (eventueel) interactief voor te lezen.

Praten en denken over de tekst met gebruik van de luisterstrategieën, nagaan of het doel is behaald en het modelen en het bespreken van de nieuw opgedane kennis:

Luisterstrategie:

Evaluatie doel:

Bijlage N: Handreiking

Handreiking begrijpend luisteren

© OJS de Zevensprong – 2016
Mark Weda

Voor het lezen:

- Het doel van de tekst benoemen
- Het verkennen van de tekst met bevordering van de luisterstrategieën
- Aanvullende informatie geven over het onderwerp
- 2-3 onbekende begrippen aanbieden

Tijdens het lezen:

- Modellen - hardop de tekst voorlezen met bevordering van de luisterstrategieën, wat doe jij als leraar om de tekst te begrijpen, verwoord je denkproces
- De leerlingen enthousiasmeren bij het lezen van de tekst

Na het lezen:

- Samen met de leerlingen nagaan of het doel behaald is
- Praten en denken over de tekst ter bevordering van de luisterstrategieën
- Bespreken van nieuw opgedane kennis

Modelen is hét middel om het tekstbegrip van leerlingen te bevorderen. Het is hardop denkend voorlezen door de volwassene die hardop vertelt op welke wijze zij betekenis verleent aan de tekst door het denken over de tekst te demonstreren. Door modellen leren leerlingen hoe ze nieuwe ideeën en informatie uit de tekst kunnen halen en leren ze hoe ze deze nieuwe informatie kunnen verbinden aan hun eigen kennis- en ervaringswereld.

Succesvol modellen

Verplaats je in het denkproces van de leerlingen
Maak kleine stappen
Denk vanuit de ik-vorm
Houd het kort
Maak zichtbaar dat je modelt. benoem wat je denkt en wijs naar je hoofd
Modellen is niet het vragen stellen over en uitleggen van de tekst

Tips

Lees de tekst van tevoren goed door, bekijk welke delen van het boek je wilt gaan modellen.
Model een tot vier keer per tekst, het voorlezen moet een leuke activiteit blijven.
Noteer op bijvoorbeeld post-its de zinnen die je wilt gaan modellen. Plak deze op de desbetreffende bladzijde van de tekst. Dit is een handige geheugensteun.
Het is niet de bedoeling dat je helemaal geen vragen meer stelt.
Modellen is een vaardigheid die veel oefening vraagt. Blijf oefenen!

De luisterstrategieën

1. Het luisterdoel bepalen:
Wat wil ik weten?
2. De voorkennis ophalen bij de leerlingen
Wat weet ik er al van?
3. Voorspellingen doen
Waar zal de tekst over gaan? Wat gaat er gebeuren?
4. Verbanden leggen
Wie-wat-waarom-vragen
5. Visualiseren
Wat zie ik (in mijn gedachten)?
6. Samenvatten
Kan ik kort vertellen waar de tekst over gaat?
7. Reflecteren op de tekst
Wat vind ik van de tekst? Weet ik nu wat ik wilde weten?

Per les kies je twee luisterstrategieën waar je expliciet aan gaat werken. Deze luisterstrategieën model je. Buiten het modellen van de strategieën om is er ruimte voor interactie en het stellen van vragen. Bij enkele luisterstrategieën staan voorbeelden van vragen die je kunt stellen aan de leerlingen.

Het luisterdoel bepalen

Aan het begin van de les wordt het luisterdoel bepaald. Het doel wordt duidelijk besproken voor het lezen.

Wat hebben we geleerd aan het einde van de les?

Zinnen die horen bij het bepalen van het luisterdoel:

- Ik denk dat ik te weten zal komen... of ...
- Als ik kijk naar het boek wil ik aan het eind van de les ... weten, omdat ...
- Aan het einde van de les wil ik weten

Voorkennis ophalen

De leraar haalt de nodige voorkennis op bij zichzelf en de leerling.

Welke voorkennis hebben de leerlingen en de leraar al over het onderwerp van de tekst?

Zinnen die horen bij het ophalen van voorkennis:

- Dit boek gaat over Beer en Vlinder, ik weet
- Ik zie dat dit boek over Frankrijk gaat, hier ben ik daar kun je ...
- Weet jij al iets over ...?
- Wat zou betekenen in de titel?
- Ik zie ... op de kaft, dit heb ik vaker gezien.

Voorspellingen doen

Een inschatting maken van wat er mogelijk kan gebeuren op basis van wat je al weet en ziet.

Wat gaat er gebeuren?

Zinnen die horen bij voorspellingen doen:

- Als ik de titel zie, denk ik dat dit boek gaat over ...
- Deze schrijver ken ik, ik heb meer boeken van hem gelezen en vond dat ...
- Dit boek zou ook best ... kunnen zijn.
- Als ik naar de plaatjes kijk, denk ik dat de tekst gaat over ...
- Ik denk dat ik te weten zal komen of ... omdat ...
- Ik ga ervan uit dat ...
- Ik voorspel ... omdat ...
- Ik denk dat hierna ... zal gebeuren, omdat ...
- Ik denk dat het goed gaat aflopen, omdat ...
- Klopte mijn voorspelling of ging het anders?
- Nu ik dit weet, denk ik dat ...

Verbanden leggen

Door middel van het stellen van vragen de verbanden in de tekst zien.

Zijn er verbanden in de tekst?

Zinnen die horen bij het leggen van verbanden:

- Ik vraag me af wat hij bedoelt met ...
- Ik vraag me af hoe het kan dat ...
- Ik vraag me af waarom hij dit gaat doen ...
- Ik vraag me af waar dit zich afspeelt ...
- Ik vraag me af wie de dader is ...

Als het antwoord op de vraag gevonden is, wordt dit gekoppeld aan de gestelde vraag.

'Ik vraag me af waarom eend een vlot gaat bouwen, aha hier zie ik het op het plaatje, kijk maar. Eend moet naar de overkant.'

Visualiseren

Je inleven in de tekst met al je zintuigen: wat zie ik, hoor ik, voel ik, ruik ik en proef ik, als ik deze tekst lees?

Wat zie ik in mijn gedachten?

Zinnen die horen bij het visualiseren:

- Als ik dit lees, dan zie ik voor me ...
- Als ik dit lees ...
- Ik stel me voor hoe dit eruit ziet.
- Als ik erbij zou zijn, dan zag ik ...
- Ik heb hierbij een beeld in mijn hoofd van ...
- Ik zie voor me dat ...
- Wat ruik, proef, zie, voel jij?

Samenvatten

Op zoek gaan naar de hoofdgedachte en de belangrijkste informatie in de tekst.

Waar ging de tekst in het kort over?

Zinnen die horen bij samenvatten:

- Dit gaat over ...
- Eerst ... dan ... en helemaal aan het eind ...
- Er zijn drie manieren om ... namelijk ...
- Kenmerken van ... zijn ...
- Eerst gebeurde ... en daardoor ...
- Een aantal mensen vindt ... en andere mensen zijn het daar niet mee eens want ...

Reflecteren

Wat is mijn mening en die van de kinderen over de tekst? Weet ik nu wat ik wilde weten? Is het doel behaald?

Wat vind ik van de tekst?

Zinnen die horen bij reflecteren:

- Ik vond de tekst ... want ...
- Ik weet nu ... want ...
- Het doel was ... dit hebben we ...
- Ik vond ... het mooiste stukje, want ...
- Wat vond jij?

Zorg dat je verschillende soorten boeken aan bod laat komen. Denk bijvoorbeeld aan prentenboeken, voorleesboeken en informatieve boeken.

Modellen is een lastige vaardigheid. Deze zul je niet gelijk onder de knie hebben. Oefening baart kunst!

Zorg dat je niet de hele les aan het modellen bent. Interactie is erg belangrijk, zo kun je ook checken of de informatie die jij geeft aankomt bij de leerlingen.

Bijlage O: Testen van het ontwerp

Testen van het ontwerp

Naam:

Datum:

De ontwerpcriteria, het ontwerp:	Voldoet het ontwerp aan de ontwerpcriteria?
Is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs	
Geeft de belangrijkste aspecten van de instructie weer: voor, tijdens en na het lezen	
Geeft de leraren weer hoe zij tot goed modellen kunnen komen	
Geeft de belangrijkste luisterstrategieën weer	
Het ontwerp geeft de leraren handvatten in hoe zij het modellen van de luisterstrategieën kunnen verwoorden	
Geeft inzicht in de tussendoelen van het begrijpend luisteren	
Moet minimaal twee keer per week inzetbaar zijn – leraren behandelen strategieën door middel van modellen	
Ondersteunt de leraren bij het begeleiden van begrijpend luisteren	
Biedt structuur, is praktisch en overzichtelijk	

Bijlage P: Tussenevaluatie

Tussenevaluatie leraren onderbouw

Begrijpend luisteren

Datum:

Hoe ervaar je de uitvoering van het ontwerp?	
Mijn ervaringen met de kwaliteitskaart en de handreiking:	
Hoe verlopen de fasen voor, tijdens en na het lezen en het modellen?	
Waardevolle of bijzondere opbrengsten/momenten die ik wil delen:	
Knelpunten:	

Bijlage Q: Observatieformulier

Observatieformulier

Groep:	Leraar:
Datum:	Observant:

	Week 12
De gekozen tekst:	
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modellen)	
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Leesdoel: ja – nee 2. Aanvullende info: ja – nee 3. Onbekende begrippen: ja – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Modellen/interactief: ja – nee 2. Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Evalueren doel: ja – nee 2. Praten en denken: ja – nee 3. Nieuwe kennis bespreken: ja – nee
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?	
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?	

Bijlage R: Registratieformulier begrijpend luisteren leraren

Registratieformulier begrijpend luisteren leraren

	Week 10	Week 10	Week 11	Week 11
De gekozen tekst:				
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modelen)				
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	Aandacht besteed aan: Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	Aandacht besteed aan: Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	Aandacht besteed aan: Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	Aandacht besteed aan: Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?				
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?				

	Week 12	Week 12	Week 13	Week 13
De gekozen tekst:				
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modelen)				
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	Aandacht besteed aan: Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	Aandacht besteed aan: Modelen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	Aandacht besteed aan: Modelen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	Aandacht besteed aan: Modelen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	Aandacht besteed aan: Modelen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	Aandacht besteed aan: Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?				
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?				

	Week 14	Week 14	Week 15	Week 15
De gekozen tekst:				
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modellen)				
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Leesdoel: ja – nee Aanvullende info: ja – nee Onbekende begrippen: ja – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Modellen/interactief: ja – nee Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> Evalueren doel: ja – nee Praten en denken: ja – nee Nieuwe kennis bespreken: ja – nee
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?				
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?				

Bijlage S: Eindmeting

Eindmeting vragenlijst leraren onderbouw

Begrijpend luisteren

Groep:

Leraar:

Datum:

1. Welke luisterstrategieën **model** je (hardop denkend voordoen)?

Luisterstrategieën	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik vertel hardop denkend het luisterdoel				
• Ik haal hardop denkend voorkennis op				
• Ik leg hardop denkend verbanden: ik stel mijzelf wie-wat-waarom vragen				
• Ik doe hardop denkend voorspellingen				
• Ik visualiseer hardop denkend				
• Ik vat hardop denkend de tekst samen				
• Ik reflecteer hardop denkend op de tekst				

2. Wat doe je voor, tijdens en na het lezen?

Voor het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik verken de tekst: titel, kaft, illustraties etc.				
• Ik benoem het doel van de tekst				
• Ik geef aanvullende informatie over het onderwerp				
• Ik besteed aandacht aan 2-3 onbekende begrippen				
Tijdens het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik lees de tekst hardop denkend voor om zo duidelijk te maken wat ik doe om de tekst te begrijpen (modellen)				
Na het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik bepaal of het doel behaald is				
• Ik benoem de nieuwe kennis met de leerlingen				
• Ik praat en denk over de tekst				

3. Welke handelingen voor succesvol modellen heb je ingezet? Scoor jezelf door middel van de vijfpuntenschaal. Hierbij is 1 de laagste beoordeling.

Succesvol modellen	Vijfpuntenschaal
• Ik verplaats mij in het denkproces van de leerlingen	1 – 2 – 3 – 4 – 5
• Ik maak kleine stappen	1 – 2 – 3 – 4 – 5
• Ik denk vanuit de ik-vorm	1 – 2 – 3 – 4 – 5
• Ik houd het kort	1 – 2 – 3 – 4 – 5
• Ik maak zichtbaar dat ik model (Ik denk... wijs naar je hoofd..)	1 – 2 – 3 – 4 – 5

4. Wat heb je nog nodig en tegen welke knelpunten loop je nog aan wat betreft begrijpend luisteren?

Dit heb ik nog nodig/dit zijn mijn knelpunten:

Bijlage T: Evaluatieformulier leraren onderbouw

Evaluatieformulier leraren onderbouw - Begrijpend luisteren – Naam:

Datum:

Het ontwerp is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs	
Het ontwerp geeft mij de belangrijkste aspecten van de instructie weer: voor, tijdens en na het lezen	
Het ontwerp geeft mij weer hoe ik tot goed modellen kan komen	
Het ontwerp geeft de belangrijkste luisterstrategieën weer	
Het ontwerp heeft mij handvatten gegeven in hoe ik het modellen van de luisterstrategieën kon verwoorden	
Geeft inzicht in de tussendoelen van het begrijpend luisteren	
Het was haalbaar het ontwerp twee keer per week in te zetten – ik kon strategieën behandelen door middel van modellen	
Het ontwerp heeft mij ondersteund bij het begeleiden van begrijpend luisteren	
Het ontwerp biedt structuur, is praktisch en overzichtelijk	

Bijlage U: Analyse testen van het ontwerp

Analyse Testen van het ontwerp

Naam: Greta Procée

Datum: 26 – 02 – 2016

De ontwerpcriteria, het ontwerp:	Voldoet het ontwerp aan de ontwerpcriteria?
Is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs	Ja
Geeft de belangrijkste aspecten van de instructie weer: voor, tijdens en na het lezen	Ja: kopjes een kleur geven voor een makkelijker overzicht. Ook is het handig om kopjes toe te voegen, om zo vlot de luisterstrategieën en bijvoorbeeld de onbekende begrippen weer te geven.
Geeft de leraren weer hoe zij tot goed modellen kunnen komen	Ja
Geeft de belangrijkste luisterstrategieën weer	Ja
Het ontwerp geeft de leraren handvatten in hoe zij het modellen van de luisterstrategieën kunnen verwoorden	Ja
Geeft inzicht in de tussendoelen van het begrijpend luisteren	Ja
Moet minimaal twee keer per week inzetbaar zijn – leraren behandelen strategieën door middel van modellen	Twee keer in de week is prima te doen.
Ondersteunt de leraren bij het begeleiden van begrijpend luisteren	Ja
Biedt structuur, is praktisch en overzichtelijk	Ja

Bijlage V: Analyse tussenevaluatie

Analyse tussenevaluatie leraren onderbouw Begrijpend luisteren

Hoe ervaren je de uitvoering van het ontwerp?	- Er wordt meer tijd besteed aan de fase voor het lezen, leraren merken dat de betrokkenheid hierdoor groter is. - Alle leerlingen worden geprikkeld, niet alleen de kinderen die altijd opletten. - Mooi om met de leerlingen te bespreken dat de leraren en de leerlingen iets nieuws leren. - Voor de leraren voelt het modellen nog wel eens onnatuurlijk, toch zijn de leerlingen muisstil.
Mijn ervaringen met de kwaliteitskaart en de handreiking:	- Prima, de handreiking geeft verschillende invalshoeken voor de luisterstrategieën. - De leraren merken dat zij enkele luisterstrategieën al uit zichzelf modellen. Ze vinden het erg bijzonder dat de vaardigheden erg snel beklijven.
Hoe verlopen de fasen voor, tijdens en na het lezen en het modellen?	- De leraren vinden het soms nog lastig om te bepalen wanneer de leerlingen wel of niet mogen reageren. Een grappig boek zorgt automatisch voor veel reactie. - Sommige leraren zijn tijdens de les nog bang om bepaalde stappen te vergeten. - Volgens de leraren is het geven van een les begrijpend luisteren aan de hand van een prentenboek gemakkelijker dan een informatief boek. - De leerlingen geven aan dat de leraren het goed doen.
Waardevolle of bijzondere opbrengsten/momenten die ik wil delen:	- De leerlingen zijn erg stil. - De onbekende begrippen kennen de leerlingen na het lezen nog goed. - De leerlingen komen zelf achter de betekenis van nieuwe woorden. - De leerlingen kunnen zelf al strategieën verwoorden. - Alle leerlingen zijn actief aan het luisteren.
Knelpunten:	- De leraren zijn bang om iets te vergeten. - Wisseling tussen interactief voorlezen en het modellen is soms voor sommige leraren nog lastig in de schatten.

Bijlage W: Analyse observaties

Analyse observaties

	Leraar 1	Leraar 2
De gekozen tekst:	Vogels in de tuin (informatief)	Plons!
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modellen)	Voorkennis en Reflecteren	Verbanden en samenvatten
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Leesdoel: ja – nee 2. Aanvullende info: ja – nee 3. Onbekende begrippen: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Leesdoel: ja – nee 2. Aanvullende info: ja – nee 3. Onbekende begrippen: ja – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Modellen/interactief: ja – nee 2. Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Modellen/interactief: ja – nee 2. Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Evalueren doel: ja – nee 2. Praten en denken: ja – nee 3. Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Evalueren doel: ja – nee 2. Praten en denken: ja – nee 3. Nieuwe kennis bespreken: ja – nee
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?	Modelt niet alleen de gekozen strategieën, maar doet dit ook uit zichzelf al. Geeft ook ruimte voor interactie, tussen het modellen door. Koppelt informatie uit het boek aan belevingswereld leerlingen. Loopt alle fasen van de les goed na, neemt hier ruim de tijd voor. Leerlingen zijn enthousiast.	Leraar modelt goed vanuit de ik-gedachte, maakt het modellen zichtbaar voor de leerlingen. De leerlingen zijn heel enthousiast, mede door de leraar. Enkele leerlingen willen erg graag reageren tijdens het modellen, hier gaat leraar verder niet op in. Later tijdens het lezen, komt de leraar hier op terug. Loopt alle fasen van de les goed na, neemt hier ruim de tijd voor.
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?	Belangrijk om keuze te maken in wat voor te lezen, na een lange tijd voorlezen haken een aantal leerlingen af. Op een gegeven moment heeft de leraar dit door en rond het verhaal af.	In het begin van het verhaal, gebeuren er veel grappige dingen. De leerlingen reageren veel en komen met eigen verhalen. Later hebben leerlingen door dat ze niet kunnen reageren als de leraar aan het woord is.

	Leraar 3	Leraar 4
De gekozen tekst:	Mag ik van jou een kusje?	Plons!
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modelen)	Voorspellingen en luisterdoel	Verbanden en samenvatten
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Leesdoel: ja – nee 2. Aanvullende info: ja – nee 3. Onbekende begrippen: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Leesdoel: ja – nee 2. Aanvullende info: ja – nee 3. Onbekende begrippen: ja – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Modelen/interactief: ja – nee 2. Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Modelen/interactief: ja – nee 2. Leerlingen enthousiasmeren: ja – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Evalueren doel: ja – nee 2. Praten en denken: ja – nee 3. Nieuwe kennis bespreken: ja – nee	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Evalueren doel: ja – nee 2. Praten en denken: ja – nee 3. Nieuwe kennis bespreken: ja – nee
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?	Duidelijke uitleg onbekende begrippen. Is heel erg enthousiast tijdens het lezen, dit heeft invloed op de leerlingen. De leraar neemt heel duidelijk de tijd om te modellen, leerlingen zijn geboeid. Leraar reflecteert vanuit de ik-gedachte. Loopt alle fasen van de les goed langs, neemt hier ruim de tijd voor.	Legt erg duidelijk de verbanden in het verhaal. Modelt een samenvatting. Vertelt de leerlingen welke luisterstrategieën de leraar gaat modellen. Leerlingen kunnen uitleggen wat de strategieën inhouden. Leerlingen zijn erg enthousiast.
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?	Leraar modelt geen strategie tijdens het voorlezen, de observatoren geven de leraar de tip om hier af en toe interactief te zijn met de leerlingen, dit deed de leraar namelijk niet.	Leraar leest nog veel af van het voorbereidingsformulier. Hierdoor komt het in zekere zin niet 'echt' over. Wellicht volgende lessen meer in eigen woorden. Duidelijk een strategie modellen, echt even van het boek afkijken en de leerlingen kenbaar maken wat je denkt.

	Leraar 5
De gekozen tekst:	Kikker viert feest
Welke luisterstrategieën heb je ingezet? (modelen)	Luisterdoel en visualiseren
Voor het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Leesdoel: <u>ja</u> – nee 2. Aanvullende info: <u>ja</u> – nee 3. Onbekende begrippen: <u>ja</u> – nee
Tijdens het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Modelen/interactief: <u>ja</u> – nee 2. Leerlingen enthousiasmeren: <u>ja</u> – nee
Na het lezen: (omcirkel je antwoord)	<i>Aandacht besteed aan:</i> 1. Evalueren doel: <u>ja</u> – nee 2. Praten en denken: <u>ja – nee</u> 3. Nieuwe kennis bespreken: <u>ja – nee</u>
Wat ging goed? Waarom ging dit goed?	Het boek wordt erg enthousiast voorgelezen. Koppelt gevoel en beleving goed aan het verhaal (visualiseren) Doet alles goed uit de voor- en tijdensfase. De leraar neemt goed de tijd voor de luisterstrategieën en om deze te modelen. Het modelen is echt vanuit de ik-gedachte. De kinderen zijn muisstil, de leerlingen wijzen elkaar ook op het feit dat ze stil moeten zijn. Neemt de kinderen mee in het visualiseren.
Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?	De leraar mag best tijdens het voorlezen tussendoor eens interactief zijn met de leerlingen. De fase na het lezen mag uitgebreider. Er wordt nauwelijks gepraat over de tekst en de nieuwe kennis komt bijna niet aan bod. Deze fase mag dus uitgebreider.

Bijlage X: Analyse registratieformulieren

Hier volgt een analyse van de registratieformulieren. In tabellen zullen bijzondere registraties weergegeven worden, die de leraren uit de onderbouw hebben geregistreerd op het registratieformulier.

Tabel 5

Ervaring van leraren

Wat ging goed? Waarom ging dit goed?	- Het besteden van meer tijd aan de fase voor het lezen. De kids worden geactiveerd en ik heb het idee dat ze dieper nadenken, ook vanuit andere invalshoeken. - De kinderen zijn erg enthousiast. Ze hebben goed in de gaten dat ze moeten luisteren als ik aan het modellen ben, knap dat ze dit zo vlot door hebben. - De les is erg goed verlopen, dit door een goede en duidelijke lesvoorbereiding. - Het modellen ging mij goed af, ik heb de tip van de post-its gebruikt. Ik heb post-its in het boek geplakt waar de uitgewerkte zinnen op stonden. - De kinderen wisten erg veel, hun voorkennis was goed. - Veel kinderen zijn gericht aan het nadenken over het verhaal.
--------------------------------------	---

Tabel 6

Ervaring van leraren

Wat zijn verbeterpunten? Waarom deze punten?	- Ik wil meer aandacht besteden aan de onbekende begrippen, nu moest ik de begrippen gaan uitleggen tijdens het voorlezen. - Ik wil ook interactief zijn tussen het modellen door, hier moet ik meer mee gaan oefenen. - De kinderen werden erg enthousiast en wilden op alles reageren wat in het verhaal naar voren kwam, dit kwam mijn modellen niet ten goede.
--	--

Verder blijkt dat de leraren alle zeven strategieën vaak hebben ingezet. Ze hebben dus kunnen oefenen met het modellen van alle zeven strategieën. Ook blijkt uit de registratieformulieren dat de leraren de fasen van een les begrijpend luisteren bewust hebben ingezet.

Bijlage Y: Analyse Eindmeting

Analyse eindmetingen vragenlijst leraren onderbouw

Begrijpend luisteren

1. Welke luisterstrategieën **model** je (hardop denkend voordoen)?

Luisterstrategieën	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik vertel hardop denkend het luisterdoel	3	2	0	0
• Ik haal hardop denkend voorkennis op	3	2	0	0
• Ik leg hardop denkend verbanden: ik stel mijzelf wie-wat-waarom vragen	1	4	0	0
• Ik doe hardop denkend voorspellingen	1	4	0	0
• Ik visualiseer hardop denkend	2	3	0	0
• Ik vat hardop denkend de tekst samen	3	2	0	0
• Ik reflecteer hardop denkend op de tekst	1	2	2	0

2. Wat doe je voor, tijdens en na het lezen?

Voor het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik verken de tekst: titel, kft, illustraties etc.	3	2	0	0
• Ik benoem het doel van de tekst	4	1	0	0
• Ik geef aanvullende informatie over het onderwerp	3	2	0	0
• Ik besteed aandacht aan 2-3 onbekende begrippen	4	1	0	0
Tijdens het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik lees de tekst hardop denkend voor om zo duidelijk te maken wat ik doe om de tekst te begrijpen (modellen)	1	4	0	0
Na het lezen:	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
• Ik bepaal of het doel behaald is	4	0	1	0
• Ik benoem de nieuwe kennis met de leerlingen	1	4	0	0
• Ik praat en denk over de tekst	2	2	1	0

3. Welke handelingen voor succesvol modellen heb je ingezet? Scoor jezelf door middel van de vijfpuntenschaal. Hierbij is 1 de laagste beoordeling.

Succesvol modellen	Vijfpuntenschaal				
• Ik verplaats mij in het denkproces van de leerlingen	1	2	3	4	5
	0	0	2	3	0
• Ik maak kleine stappen	1	2	3	4	5
	0	0	2	3	0
• Ik denk vanuit de ik-vorm	1	2	3	4	5
	0	0	0	1	4
• Ik houd het kort	1	2	3	4	5
	0	0	1	2	2
• Ik maak zichtbaar dat ik model (Ik denk... wijs naar je	1	2	3	4	5

hoofd..)	0	0	1	4	0
----------	---	---	---	---	---

4. Wat heb je nog nodig en tegen welke knelpunten loop je nog aan wat betreft begrijpend luisteren?

Dit heb ik nog nodig/dit zijn mijn knelpunten:
- Er zijn meer nieuwe, mooie prentenboeken nodig. - Het gebruik van de lesvoorbereidingen kan mij blijven ondersteunen bij het lesgeven in begrijpend luisteren. - Evaluatie in de bouwvergaderingen, hoe doet iedereen het. - Verschillende werkvormen voor na het lezen. - Een registratieformulier voor in de klassenmap. - Blijven oefenen om het modellen eigen te maken. - Werken aan een goede combinatie tussen het modellen en interactief voorlezen. - Afspraken en borging.

Bijlage Z: Analyse evalueren op het ontwerp

Analyse evaluatieformulieren leraren onderbouw - Begrijpend luisteren

Het ontwerp is inpasbaar binnen het Jenaplanonderwijs	Ja
Het ontwerp geeft mij de belangrijkste aspecten van de instructie weer: voor, tijdens en na het lezen	Ja
Het ontwerp geeft mij weer hoe ik tot goed modellen kan komen	Ja, daarnaast is het fijn dat er geobserveerd is. Ook de evaluaties en feedback op de gemaakte lessen gaven mij veel ondersteuning. Goed opgezet en duidelijk te lezen. Ja, dit staat duidelijk vermeld in de handreiking.
Het ontwerp geeft de belangrijkste luisterstrategieën weer	Ja
Het ontwerp heeft mij handvatten gegeven in hoe ik het modellen van de luisterstrategieën kon verwoorden	Ja, vooral de voorbeeldzinnen hebben mij erg geholpen. Zeker, begrijpend luisteren was nieuw voor mij, het ontwerp heeft mij goed ondersteund.
Geeft inzicht in de tussendoelen van het begrijpend luisteren	Ja
Het was haalbaar het ontwerp twee keer per week in te zetten – ik kon strategieën behandelen door middel van modellen	Ja, zelfs vaker naarmate ik het meer automatiseerde. Het werd wel veel op een gegeven moment, ook om het naast fonemisch bewustzijn en de boekenkringen te doen.
Het ontwerp heeft mij ondersteund bij het begeleiden van begrijpend luisteren	Het zelf ontwikkelen van lessen begrijpend luisteren heeft mij verder geholpen in het modellen. Een prima stap in mijn leerproces.
Het ontwerp biedt structuur, is praktisch en overzichtelijk	Erg fijn! Ja, ik kon er goed mee uit de voeten, het is wel belangrijk om te blijven oefenen. De lesvoorbereidingen zijn erg fijn om mee te werken.